

**IZVJEŠTAJ O PROVOĐENJU KONVENCIJE
UJEDINJENIH NACIJA O PRAVIMA OSOBA SA
INVALIDITETOM U BOSNI I HERCEGOVINI**

**po članu 35., stavu 1.
Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom**

oktobar, 2012.

SADRŽAJ:

KRATICE.....	3
UVOD.....	4
A. DIO IZVJEŠTAJA VEZAN UZ OPĆE ODREDBE KONVENCIJE	8
ČLANOVI 1 - 4.....	8
Definicije	8
Komunikacija	9
Jezik.....	10
Diskriminacija na osnovu invaliditeta.....	10
Razumno prilagođavanje.....	12
Univerzalni dizajn	12
Primjena općih načela Konvencije.....	13
B. DIO IZVJEŠTAJA VEZAN UZ POSEBNA PRAVA.....	14
ČLAN 5. I ČLANOVI 8-30.....	14
Član 5. <i>Jednakost i nediskriminacija</i>	14
Član 8. <i>Podizanje svijesti</i>	15
Član 9. <i>Pristupačnost</i>	16
Član 10. <i>Pravo na život</i>	18
Član 11. <i>Rizične situacije i humanitarna krizna stanja</i>	19
Član 12. <i>Ravnopravnost pred zakonom</i>	20
Član 13. <i>Pristup pravdi</i>	21
Član 14. <i>Lična sloboda i bezbjednost</i>	22
Član 15. <i>Odsustvo zlostavljanja ili okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja</i> ..	23
Član 16. <i>Odsustvo eksploatacije, nasilja i zloupotrebe</i>	24
Član 17. <i>Zaštita integriteta ličnosti</i>	25
Član 19. <i>Samostalno življenje i uključenost u zajednicu</i>	27
Član 20. <i>Lična pokretljivost</i>	28
Član 21. <i>Sloboda izražavanja i mišljenja i pristup informacijama</i>	29
Član 22. <i>Poštovanje privatnosti</i>	29
Član 24. <i>Obrazovanje</i>	31
Član 25. <i>Zdravlje</i>	36
Član 26. <i>Osposobljavanje i rehabilitacija</i>	41
Član 27. <i>Rad i zapošljavanje</i>	44
Član 28. <i>Odgovarajući uslovi života i socijalna zaštita</i>	50
Član 29. <i>Učešće u političkom i javnom životu</i>	53
Član 30. <i>Učešće u kulturnom životu, rekreaciji, aktivnosti u slobodno vrijeme i sport</i>	54
C. DIO IZVJEŠTAJA VEZAN UZ SPECIFIČNU SITUACIJU U KOJOJ SE NALAZE DJEČACI, DJEVOJČICE SA TEŠKOĆAMA U RAZVOJU I ŽENE SA INVALIDITETOM.....	56
Član 6. <i>Žene sa invaliditetom</i>	56
Član 7. <i>Djeca sa teškoćama u razvoju</i>	58
D. DIO IZVJEŠTAJA VEZAN UZ POSEBNE OBAVEZE	60
Član 31. <i>Statistika i prikupljanje podataka</i>	60
Član 32. <i>Međunarodna saradnja</i>	62

KRATICE

VE	Vijeće Evrope
EU	Evropska unija
	Parlamentarna skupština BiH
PDPFBiH	Predstavnički dom Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine
NSRS	Narodna skupština Republike Srpske
VMFBiH	Vijeće ministara Bosne i Hercegovine
BiH	Bosna i Hercegovina
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
RS	Republika Srpska
BDBiH	Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine
MPBiH	Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine
MIPBiH	Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine
MLJPI	Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH
MCPBiH	Ministarstvo civilnih poslova BiH
DEPBiH	Direkcija za ekonomsko planiranje BiH
POIBiH	Politika u oblasti invalidnosti Bosne i Hercegovine
SSUBiH	Strategija socijalnog uključivanja Bosne i Hercegovine
VOIBiH	Vijeće za osobe sa invaliditetom Bosne i Hercegovine
FPIO/MIOBiH	Fond penzijskog i invalidskog osiguranja Federacije BiH
FPIORS	Fond penzijskog i invalidskog osiguranja Republike Srpske
FPRZOSI	Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom
ZZO	Zavod za zdravstveno osiguranje
RVI	Ratni vojni invalidi

Na osnovu člana 35. stav 1. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom („Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori“, broj 11/09). Vijeće ministara BiH na 35. sjednici održanoj 17.01.2013. godine usvojilo je:

Izvještaj o provođenju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini

UVOD

1. Izvještaj o provođenju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: Izvještaj BiH) sačinjen je na osnovu smjernica UN Komiteta za prava osoba sa invaliditetom. U pripremi Izvještaja BiH sudjelovali su predstavnici nadležnih vlasti u BiH i predstavnici nevladinih organizacija. Izvještaj BiH u skladu sa procedurom usvaja Vijeće ministara BiH (VMFBiH) nakon čega, se isti dostavlja putem Ministarstva vanjskih poslova BiH (MIPBiH) nadležnom Komitetu.
2. Kao što je navedeno u okviru CORE dokumenta BiH (HRI /CORE/BIH/2011) Bosna i Hercegovina je država koja se sastoji od dva entiteta Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), Republike Srpske (RS) i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (BDBiH). U okviru HRI /CORE/BIH/2011. sadržani su opći podaci o strukturi države, demografiji, ekonomski i politički pokazatelji, uključujući i podatke o sistemu zaštite ljudskih prava.
3. Bosna i Hercegovina je ratificirala Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom (Konvencija POI) i Fakultativni protokol **12.03.2010.** (bez rezervacija ili izjava) („Službeni glasnik BiH – Međunarodni ugovori“, broj 11/09). Za Bosnu i Hercegovinu Konvencija POI je stupila na snagu 11.04.2010., tridesetog dana nakon deponiranja instrumenta o ratifikaciji.
4. Posmatrajući protekli period važno je pomenuti da su prve aktivnosti u oblasti promocije i zaštite ljudskih prava osoba sa invaliditetom započete na prijedlog Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH (MLJPI) 2003.g. kada VMFBiH donosi odluku o usvajanju Standardnih pravila UN-a za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom (u daljem tekstu: Standardna pravila UN-a).
5. Sve do početka procesa izrade dokumenta Politike u oblasti invalidnosti Bosne i Hercegovine (POIBiH), koji je započeo 2006. godine veći dio aktivnosti realizira se kroz saradnju nevladinih organizacija koje okupljaju organizacije koje predstavljaju osobe sa

invaliditetom i ostale nevladine organizacije. Proces izrade POIBiH¹ koordiniralo je Ministarstvo civilnih poslova BiH (MCPBiH) zajedno sa Direkcijom za ekonomsko planiranje BiH (DEPBiH) i entitetskim Vladama. Predstavnici entitetskih Vlada bili su iz Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite RS, Ministarstva rada i socijalne politike FBiH, Ministarstva rada i boračko invalidske zaštite RS, Socijalne zaštite Brčko Distrikta i predstavnici nevladinog sektora tj. osoba sa invaliditetom koja posjeduju specifična znanja za izradu strateških dokumenata. Proces donošenja ovog dokumenta je tehnički podržavao Nezavisni biro za humanitarna pitanja (IBHI), a cijeli projekat je finansiran od Ministarstva inostranih poslova Vlade Finske. POIBiH je definisala kao cilj potrebu dostizanja bolje kvalitete životnog potencijala, poštovanja i digniteta, nezavisnosti, produktivnosti i jednakog učešća u društvu osoba sa invaliditetom i mjere kojim se od svih nadležnih nivoa vlasti, traži za osobe sa invaliditetom osiguravanje pristupačnijeg okruženja.

6. VMFBiH, na prijedlog MCPBiH, usvojilo je u avgustu 2009. informaciju o aktivnostima Vijeća Evrope (VE) u oblasti invalidnosti, uključujući Akcioni plan Vijeća Evrope za promoviranje prava i punog sudjelovanja u društvu osoba sa invaliditetom: poboljšanje kvaliteta života osoba sa invaliditetom u Evropi 2006-2015., koji daje smjernice za djelovanje evropskih država u svim aspektima zaštite prava osoba sa invaliditetom i zadužilo MCPBiH da sa ovim dokumentom, upozna nadležna državna i entitetska tijela, te da kontinuirano radi na promociji istog.

7. Nakon usvajanja POIBiH i Akcionog plana VE u oba entiteta su izrađeni strateški dokumenti. Strateški dokumenti entiteta utvrđuju obaveze entitetskih ministarstava u 22 oblasti definisane Standardnim pravilima UN-a, te posebne strateške mjere u vezi sa pitanjem stanovanja.

U povodu donošenja „Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2011-2015“ (u daljem tekstu: Strategija FBiH), Vlada Federacije BiH je na sjednici održanoj 05.09.2011. godine, donjela je zaključak da će: *“Svi zakoni FBiH koji tretiraju pitanja invaliditeta i koji su od značaja za osobe sa invaliditetom ubuduće biti donešeni u skladu sa principima Konvencije POI, POIBiH i ovom Strategijom”*. Praćenje Strategije FBiH osigurava se kroz osnivanje Ureda Vlade Federacije BiH za pitanja invaliditeta.

Isto tako Strategija za unapređenje društvenog položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srpskoj 2010-2015“ (u daljem tekstu: Strategija RS) je usvojena 2010. godine. U oktobru

¹ Ovaj strateški dokument Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je usvojilo 8.maja 2008. godine i objavljen je u Službenom glasniku BiH broj 76/08.

2011. godine Strategija RS je predstavljena Odboru za jednake mogućnosti pri Narodnoj skupštini RS, koji je u skladu sa ciljevima Strategije (Cilj 1.2.), a radi osiguranja koordinacije i primjene strateških dokumenata, preporučila osnivanje Kancelarije za osobe sa invaliditetom. Vlada RS, je u oktobru 2011. godine svojim zaključkom obavezala Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS i Ministarstvo za pitanja rada i boračko invalidske zaštite RS da izradi projekat za osnivanje kancelarije.

8. Nastojeći da se na nivou BiH poboljša mehanizam zaštite ljudskih prava osoba sa invaliditetom i sistema koordinacije između nadležnih institucija VMFBiH donesena je odluka o formiranju Vijeća za osobe sa invaliditetom BiH (VOIBiH) na sjednici 19.10.2010. godine. VOIBiH je uspostavljen i sastoji se od 20 članova. Jednu polovinu čine predstavnici svih nivoa vlasti (BiH, entiteti i BDBiH), a drugu čine predstavnici entitetskih i BDBiH organizacija osoba sa invaliditetom.

9. U sastav VOIBiH ravnopravno su uključeni predstavnici organizacija osoba sa invaliditetom sa cijelog prostora Bosne i Hercegovine (FBiH, RS i BDBiH). Predstavnici nevladinih organizacija koje su članice VOIBiH imaju mogućnost da u skladu sa svojim interesima i reprezentativnošću djeluju u interesu osoba sa invaliditetom koje predstavljaju.

10. Bosna i Hercegovina je u Razvojnoj strategiji BiH, te u skladu sa predstojećim obavezama prema EU, definisala potrebu izrade posebnog dokumenta, a to je Strategija socijalnog uključivanja Bosne i Hercegovine (SSUBiH). Ovaj dokument je u formi nacрта izrađen u junu 2010. godine i sadrži posebno poglavlje o poboljšanju položaja osoba sa invaliditetom u okviru kojeg su identifikovani prioriteti i mjere koje treba regulisati na svim nivoima vlasti. Proces usaglašavanja ove Strategije na nivou BiH je u toku.

11. Bosna i Hercegovina je od izbora u oktobru 2010. godine imala VMFBiH u tehničkom mandatu 16 mjeseci, što je objektivno uticalo na usvajanje malog broja zakona i drugih dokumenata koji su u nadležnosti VMFBiH, a samim tim usporen je i proces usklađivanja zakona sa UN Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom.

12. Kada je u pitanju sistem finansiranja, tj. osiguranje prava osoba sa invaliditetom ova obaveza je u nadležnosti entitetskih vlada i Vlade BDBiH, a u FBiH je u nadležnosti 10 vlada kantona. Na nivou Bosne i Hercegovine finansiraju se koordinacijske aktivnosti u okviru MCPBiH kroz koordinaciju oblasti zdravstvene i socijalne zaštite, obrazovanja, zapošljavanja i rada, penzionog sistema. MLJPI je nadležan za izvršavanje međunarodnih obaveza, izvještavanje prema međunarodnim instrumentima, te aktivnosti koje se odnose na promociju i edukaciju o ljudskim pravima, uključujući stručnu i administrativnu podršku VOIBiH koja se osigurava u saradnji sa MCPBiH koje je koordiniralo izradu POIBiH.

13. Bosna i Hercegovina je opredijeljena za izvršavanje međunarodnih obaveza i u dosadašnjem periodu redovno izvršava obavezu izvještavanja nadležnih tijela UN-a.

14. Od dana ratifikacije, stupanja na snagu Konvencija POI postaje sastavni dio pravnog poretka Bosne i Hercegovine i kao takva ima prednost pred domaćim pravnim izvorima, s time da se njena primjenjivost reflektuje kroz bh. zakone koji se obavezno usklađuju sa standardima koje utvrđuje Konvencija POI. Proces praćenja usklađivanja zakona na nivou Bosne i Hercegovine sa međunarodnim standardima iz oblasti ljudskih prava u nadležnosti je MLJPI. Direktna primjenjivost Konvencije POI u domaćem pravnom poretku je osigurana, ali do sada nema podataka da je neki od sudova donio odluku pozivajući se na Konvenciju POI. Standardi utvrđeni u okviru Konvencije POI češće se koriste u predmetima diskriminacije kada se bh. građani pozovu na povredu prava(standarde) koje utvrđuje Konvencija POI , što olakšava dokazivanje diskriminacije, posebno ako takva situacija nije jasno regulisana bh. zakonima.

15. Kada su u pitanju standardi koje utvrđuje Konvencija POI svakako je najveći izazov sa kojim se sučavaju bh. vlasti ,ograničenja po pitanju finansiranja tj. raspoloživosti resursa za poboljšavanje prava osoba sa invaliditetom, posebno za provođenje pozitivnih mjera diskriminacije. Obim ovih prava, posebno socijalnu novčanu pomoć, kao i podršku ostalim servisima potrebno je znatno unaprijediti u Bosni i Hercegovini.

16. Kada su u pitanju statistički podaci o broju osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini, oni su uslovljeni realizacijom aktivnosti na popisu stanovništva koji će biti obavljen u 2013. godini, ali biće i potrebno da se zajednički definiše metodologija njihovog objedinjavanja na nivou BiH. Posljednji popis stanovništva u BiH je realiziran 1991. godine. Na osnovu podataka Agencije za statistiku BiH iz 2010. godine, prema podacima iz centara za socijalni rad registrovano je 60.950 osoba sa invaliditetom od čega je 52% muškaraca. U registru Fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje RS(FPIORS) ima 41.225 korisnika invalidske penzije, a u Fondu za penzijsko i invalidsko osiguranje FBIH (FPIO/MIO FBiH) 82.099 korisnika u aprilu 2012. godine (49.224 RVI u FBiH). Prema podacima iz Studije politike u oblasti invalidnosti Civilnih žrtava rata u BiH ima približno 5.481, RVI u oba entiteta 83.282 .

A. DIO IZVJEŠTAJA VEZAN UZ OPĆE ODREDBE KONVENCIJE

Članovi 1 - 4.

Definicije

17. U Bosni i Hercegovini ne postoji jedinstvena definicija osoba sa invaliditetom. U definisanju invaliditeta koriste se različiti pojmovi u različitim oblastima (socijalne, zdravstvene zaštite, penzionog osiguranja, zapošljavanja).

18. U skladu sa zakonima FBiH² i RS³ o penzijskom i invalidskom osiguranju: invalidnost, u smislu ovih zakona, postoji kada osiguranik zbog trajnih promjena u zdravstvenom stanju prouzrokovanih povredom na radu, profesionalnom bolešću, povredom van rada ili bolešću koja se ne može otkloniti liječenjem ili mjerama medicinske rehabilitacije, postane potpuno nesposoban za obavljanje poslova radnog mjesta na koje je bio raspoređen i koje je obavljao prije nastanka invalidnosti. U oba zakona akcenat je dat na ravnopravnost osiguranika bez obzira da li imaju invalidnost. Na području BDBiH ne postoji poseban sistem za penzijsko i invalidsko osiguranje, ali građani su opredijeljeni u okviru dva postojeća entitetska fonda.

19. Profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje osoba sa invaliditetom je u nadležnosti entiteta. U FBiH Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom propisuje da osoba sa invaliditetom, u smislu ovoga zakona, je osoba kod koje postoji tjelesno, čulno ili mentalno oštećenje što za posljedicu ima trajnu ili privremenu, a najmanje 12 mjeseci smanjenu mogućnost rada i zadovoljavanja osobnih potreba u svakodnevnom životu.⁴

U RS Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida propisuje da osoba sa invaliditetom, u smislu ovog zakona, jeste lice sa trajnim posljedicama tjelesnog, senzornog, mentalnog ili duševnog oštećenja ili bolesti koje se ne mogu otkloniti liječenjem ili medicinskom rehabilitacijom, koje se suočava sa socijalnim i drugim ograničenjima od uticaja na radnu sposobnost i mogućnost zaposlenja ili održanja zaposlenja i koje nema mogućnosti ili ima smanjene mogućnosti da se, pod ravnopravnim uslovima, uključi na tržište rada i da konkuriše za zapošljavanje sa drugim licima.⁵

20. Uređivanje prava osoba koje su sudjelovale u odbrani je na nivou entiteta. FBiH Zakonom o pravima branilaca i članova njihovih porodica, definiše termin ratnog vojnog

² „Službene novine FBiH“, br. 29/98, 49/00, 32/01, 73/05, 59/06 i 4/09 - Član 22.

³ "Službeni glasnik Republike Srpske" broj 134/11

⁴ „Službene novine FBiH“, broj 9/10 – Član 3.

⁵ "Službeni glasnik RS", broj 36/09 – Član 3.

invalida koji je, vršeći vojne dužnosti, druge dužnosti za ciljeve odbrane u sastavu Oružanih snaga, učestvujući u odbrani Bosne i Hercegovine u periodu i pod uvjetima i okolnostima navedenim u okviru ovog Zakona, zadobio ranu, povredu, bolest ili pogoršanje bolesti, te je zbog toga nastupilo oštećenje njegovog organizma najmanje za 20%. Također, RS Zakon o pravima boraca i porodicama poginulih boraca odbrambeno otadžbinskog rata⁶ definiše termine vojnog invalida i ratnog vojnog invalida iz čega je vidljivo da nema promjena u tradicionalnim definicijama osoba sa invaliditetom.

21. Prema Zakonu o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou FBiH⁷ i Uredbi o prostornim standardima, urbanističko tehničkim uvjetima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe sa umanjnim tjelesnim mogućnostima⁸, te Zakonom o prostornom uređenju i građenju RS⁹ i Pravilnikom o uslovima za planiranje i projektovanje građevina za nesmetano kretanje djece i osoba sa umanjnim tjelesnim sposobnostima¹⁰ su sve one osobe čije fizičke ili mentalne tjelesne mogućnosti su iz bilo kojeg razloga umanjene. U njih spadaju: osobe sa bilo kojom vrstom stalnog ili privremenog tjelesnog oštećenja, slabovidna i slijepa lica, gluha i nagluha, tjelesno iznemogli, lica iznad 65 godina starosti, trudnice, majke sa malom djecom, mala djeca, lica sa intelektualnim teškoćama, rekonvalescenti u postoperativnom periodu itd.

Komunikacija

22. Jedno od područja djelovanja entitetskih strategija: Strategije FBiH i Strategije RS, jest informisanje, komunikacija i podizanje nivoa svijesti koje ima za cilj, osiguravanje dostupnosti primanja i odašiljanja informacija u skladu sa specifičnostima potreba i mogućnostima osoba sa invaliditetom. Aktivnosti u ovom području usmjerene su povećanju neovisnosti u komuniciranju i informisanju osoba sa invaliditetom, te senzibilizaciji javnosti za specifičnost komunikacije sa osobama sa invaliditetom.

23. Neki od daljnjih primjera osiguravanja prava na komunikaciju bez diskriminacije u Bosni i Hercegovini jeste Zakon o komunikacijama BiH kojim je utvrđeno da regulatorni principi emitiranja obuhvataju: zaštitu slobode izražavanja i raznolikosti mišljenja poštujući općeprihvaćene standarde ponašanja, nediskriminacije, pravičnosti, tačnosti i nepristrasnosti.¹¹

⁶ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 134/11

⁷ „Službene novine Federacije BiH“, br. 2/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10 i 45/10

⁸ „Službene novine Federacije BiH“, broj 48/09

⁹ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 55/10

¹⁰ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 1/12

¹¹ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 31/03, 75/06, 32/10 - Član 4. Stav 1. Tačka a)

Regulatorni principi telekomunikacija obuhvataju: pristup javnim telekomunikacionim uslugama za sve korisnike, na transparentnom, objektivnom i nediskriminatorском osnovu, koje operater telekomunikacija može osigurati uz razumnu dobit.¹²

24. Zakonom o poštanskom prometu FBiH utvrđeno je da poštanske usluge moraju biti dostupne svim građanima Bosne i Hercegovine, bez bilo kakve diskriminacije. Sloboda komunikacije putem pismovnih i drugih poštanskih pošiljaka mora biti zagarantovana svim fizičkim i pravnim licima u BiH, bez bilo kakvih ograničenja. Interes svih korisnika poštanskih usluga mora biti zaštićen kroz raspoloživost i kvalitet usluga.¹³ Osobe sa invaliditetom imaju različite oblike beneficija u telekomunikacionom sistemu pri pretplati na fiksne, mobilne telefone i slično.

Jezik

25. PSBiH je na 55. Sjednici Predstavničkog doma, održanoj 10. juna 2009. godine i na 35. sjednici Doma naroda, održanoj 15. septembra 2009. godine, usvojila Zakon o upotrebi znakovnog jezika u BiH¹⁴. Ovim Zakonom propisuje se pravo gluhih osoba na upotrebu znakovnog jezika u Bosni i Hercegovini i pravo gluhih lica na informisanje njima prilagođenim tehnikama, kao i obim i način ostvarivanja prava, na tumača znakovnog jezika radi njihovog ravnopravnog uključivanja u životnu i radnu okolinu, kao i u sve oblike društvenog života s jednakim pravima i uslovima, te s jednakim mogućnostima kakve imaju osobe bez oštećenja sluha.

Diskriminacija na osnovu invaliditeta

26. Ustav Bosne i Hercegovine garantuje najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava. Bosna i Hercegovina se Ustavom obavezala da će osigurati za sve građane ravnopravno i puno uživanje i ostvarivanje svih ljudskih prava i sloboda, kao i pravo na zaštitu od diskriminacije po bilo kojem osnovu, što uključuje i invalidnost.

27. Prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u njenim protokolima se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.

28. Najvažniji mehanizam za zaštitu od diskriminacije je Zakon o zabrani diskriminacije BiH¹⁵. Ovaj zakon uspostavlja okvir za ostvarivanje istih prava i mogućnosti svim osobama u Bosni i Hercegovini i uređuje sistem zaštite od diskriminacije. Diskriminacijom se smatra

¹² „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 31/03, 75/06, 32/10 - Član 4. Stav 2. Tačka a)

¹³ „Službene novine Federacije BiH“, broj 76/04 – Član 4.

¹⁴ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ broj 75/09

¹⁵ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 59/09

svako različito postupanje, uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojoj osobi ili grupi osoba na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze sa nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i pola, polnog izražavanja ili orijentacije, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu, da bilo kojoj osobi onemogućava ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi prava i sloboda u svim oblastima javnog života.

29. Zakonom o zabrani diskriminacije su propisani izuzeci od principa jednakog postupanja, koji se, između ostalih, odnose na osobe sa invaliditetom, na način da su propisane zakonske mjere i radnje koje se neće smatrati diskriminacijskim kada se svode na nepovoljno razlikovanje ili različito postupanje, ako su zasnovane na objektivnoj i razumnoj opravdanosti, te kada se njima ostvaruje legitiman cilj i ako postoji razuman odnos proporcionalnosti između sredstava koja se koriste i cilja koji se nastoji realizovati.

30. Zakon o zabrani diskriminacije se primjenjuje na postupanje svih javnih tijela na nivou države, entiteta, kantona i BDBiH, općinskih institucija i tijela, te pravnih lica sa javnim ovlaštenjima, kao i na postupanje svih pravnih i fizičkih lica, u svim oblastima života, uključujući socijalnu zaštitu, zaštitu porodice sa djecom i zaštitu osoba sa invaliditetom.

Ovaj zakon također, propisuje novčane kazne za prekršaje predviđene Zakonom. Za prekršaje propisane Zakonom mogu se izreći zaštitne mjere oduzimanja predmeta i zabrana obavljanja određene profesionalne djelatnosti, poslovne aktivnosti ili dužnosti. Zaštitne mjere oduzimanja predmeta obavezno se izriču svaki put kada je prekršaj izvršen korištenjem tih predmeta, odnosno kada su predmeti bili namijenjeni izvršenju prekršaja ili su predmeti nastali zbog izvršenja prekršaja.

31. POIBiH i strategije FBiH i RS predviđaju inkluzivni pristup, te mjere i aktivnosti koje su u funkciji uklanjanja diskriminacije u svim oblastima od značaja za osobe sa invaliditetom. Treba naglasiti da se u oblasti socijalne zaštite nastoji kontinuirano djelovati na uklanjanju diskriminacije osoba sa invaliditetom kroz osiguranje ekonomske potpore i društvene integracije, kao i na promicanju prava, potreba i mogućnosti osoba sa invaliditetom. Naime, Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom FBiH¹⁶, predviđene su kaznene odredbe za sve koji prekrše zakonske odredbe, gdje se navodi i zabrana diskriminacije.

¹⁶ "Službene novine Federacije BiH" br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09

Razumno prilagođavanje

32. Kao pozitivan primjer navodimo da je Vlada RS osnovala Interesorno tijelo za pomoć i zaštitu lica sa invaliditetom sa zadatkom da prati stanje potreba lica sa invaliditetom u RS, te da analizira aktivnosti na planu zaštite i poboljšanja socijalnog statusa svih kategorija lica sa invaliditetom u RS. U toku je imenovanje novih članova. Važna aktivnost ovog tijela odnosi se na usklađivanje zakonske regulative i implementaciju Strategije RS koja podrazumijeva razumno prilagođavanje u svim sferama u skladu sa UN Konvencijom POI.

33. Pored istog opredjeljenja u okviru Strategije FBiH treba pomenuti i Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou Federacije Bosne i Hercegovine¹⁷ na osnovu kojeg je u FBiH 2009. godine donesena Uredba o prostornim standardima, urbanističko – tehničkim uslovima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko – urbanističkih prepreka za osobe sa umanjenim tjelesnim mogućnostima.

34. Kako bi se osobama sa invaliditetom osiguralo izvršavanje radnih zadataka u ravnopravnom položaju u odnosu na druge zaposlenike, Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom FBiH¹⁸ i Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida RS¹⁹ regulisani su načini osiguravanja i prilagođavanja radnog mjesta i uslova rada. Na prostoru BDBiH također je na snazi propis kojim se propisuje osiguravanje odgovarajućih uslova rada za osobe sa invaliditetom u svim javnim službama institucija.

Univerzalni dizajn

35. Promicanje primjene načela univerzalnog dizajna jedna je od mjera u okviru entiteskih Strategija što uključuje osiguravanje pristupačnosti svih javnih službi i javnog prevoza, te osiguravanje pristupačnog okruženja u skladu sa načelima univerzalnog dizajna. Nositeljima provedbe navedene mjere, određena su resorna ministarstva u suradnji sa organizacijama civilnog društva, te jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave. Ostvarivanje ove mjere najviše je vidljivo u većim urbanim sredinama, ali ovaj proces još uvijek nije sveobuhvatan te predstoje aktivnosti na potpunom obuhvatu svih javnih službi i drugih usluga u cilju osiguravanja pristupačnog okruženja.

¹⁷ „Službene novine Federacije BiH“, br. 2/06, 72/07 i 32/08

¹⁸ „Službene novine FBiH“, broj 09/10

¹⁹ „Službeni glasnik Republike Srpske“, br:54/09, 37/11

Primjena općih načela Konvencije

36. Ustav BiH i ustavi entiteta i kantona sadrže odredbe kojim se promovira i propisuje princip jednakosti za sve i daje prednost međunarodnim standardima u odnosu na domaće pravo. Također, je u većini bh. zakona sadržana antidiskriminacijska odredba kako u oblasti zdravstva, rada, zapošljavanja i obrazovanja tako i u ostalim sistemima zaštite kao što je socijalna zaštita koja se odnosi i na osobe sa invaliditetom.

37. Pored aktivnosti VOIBiH, koji je pokrenuo proces izrade analize usaglašenosti bh. zakona sa UN Konvencijom POI i Opcionim protokolom, u entitetima su ove aktivnosti započete tokom izrade strategija. Vlada RS imenovala je Interresorno tijelo za pomoć i zaštitu lica sa invaliditetom koje je sačinilo Izvještaj koji je 21.09.2011. godine prihvatila Vlada RS i donjela Zaključak u cilju inteziviranja aktivnosti na unapređenju društvenog položaja osoba sa invaliditetom, te zadužila sva ministarstva da revidiraju akcione planove ministarstava u vezi sa Strategijom RS i da pruže punu podršku radu Interresornog tijela. U RS su u toku aktivnosti na sagledavanju mogućnosti formiranja Centra za pitanja lica sa invaliditetom kao republičke upravne organizacije. Odbor jednakih mogućnosti NSRS je zaključen brojem: 02/4.12-1967-1/11 od 31.10.2011. godine zadužio ministarstva da u skladu sa Strategijom RS izrade akcione planove i jasno definišu budžetske linije na godišnjem nivou za realizaciju aktivnosti, te da analiziraju i zakone za koje su nadležni i predlože potrebne izmjene u zakonskoj regulativi, kao i da jednom godišnje NSRS podnese Izvještaj o realizaciji Strategije RS.

38. PDPFBiH svojim Zaključkom od 05.09.2011. godine obavezuju predlagače zakona iz oblasti koje tretiraju pitanja invaliditeta i pitanja koja su od značaja za osobe sa invaliditetom da iste usklade sa principima UN Konvencije POI, POIBiH i Strategijom FBiH. Vlada FBiH također je obavezala nadležna ministarstva da pristupe iznalaženju rješenja za prevazilaženje diskriminacije osoba sa invaliditetom po osnovu uzroka invalidnosti.

39. Generalna je ocjena da je ostvaren određeni napredak, ali još uvijek je materijalna zaštita osoba sa invaliditetom stečenim u ratu i izvan rata različita. Pokrenuti su određeni projekti u tom pravcu, primjerice u 5 kantona u FBiH.

40. Postoje i dobri primjeri da se osobe sa invaliditetom uključuju kao članovi u komisije koji rade na izradi strateških dokumenata, nacionalnih i lokalnih strategija, zakona, upravljačkim tijelima u državnim institucijama (primjer Upravni odbor Centra za socijalni rad Sarajevo, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje RS i dr.).

41. Principa transparentnosti u potpunosti se pridržavaju na nivou BiH, jer su osobe sa invaliditetom uključene u sve procese, a u nekim tijelima predstavnici udruženja osoba sa invaliditetom su ravnopravno uključeni poput VOIBiH.

B. DIO IZVJEŠTAJA VEZAN UZ POSEBNA PRAVA

ČLAN 5. I ČLANOVI 8-30.

Član 5. Jednakost i nediskriminacija

42. Jednakost kao jedna od najviših vrijednosti ustavnog poretka Bosne i Hercegovine dodatno je učvršćena donošenjem Zakona o zabrani diskriminacije BiH u kojem se na jednom mjestu sažimaju odredbe o diskriminaciji koje su se do njegova donošenja nalazile u raznim zakonima.

43. Diskriminirana osoba svoja prava može zaštititi i ostvariti i sudskim putem na 2 načina, u postupku pred sudom u kojem traži zaštitu nekog svog prava koje je povrijeđeno diskriminatornim postupanjem, ili u posebnoj antidiskriminacijskoj parnici iniciranoj podnošenjem antidiskriminacijske tužbe. Zakonom je normiran i Institut udružene tužbe kao instrument koji omogućava raznim kolektivnim skupinama da sudskim putem realiziraju svoje pravo na zaštitu od diskriminatornog djelovanja. Nju mogu podnijeti udruženja, tijela, ustanove ili druge organizacije koje su osnovane u skladu sa zakonom, a imaju opravdani interes za zaštitu kolektivnih interesa određene skupine.

44. Udruženja i sve druge nevladine organizacije koje su registrirane mogu se pojaviti kao pokretači tužbe u interesu grupe građana ili sudjelovati u individualnim slučajevima na strani diskriminirane grupe osoba ili osobe.

45. Osobe sa invaliditetom koje su u okviru postojeće zakonske regulative jednako se tretiraju s tim da postoji situacija da su zakoni koji regulišu ostvarivanje njihovih prava neharmonizirani, te da različito uređuju određene oblike zaštite (različito u FBiH, RS i BDBiH). Kao što je navedeno u Izveštaju Koordinacionog odbora invalidskih organizacija RS-a (KOOIRS) postoje velike razlike u pravima s obzirom na status pojedinih kategorija lica sa invaliditetom. Također, su Agencija za saradnju, edukaciju i razvoj – ACED i KOOIRS, kao i Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu izvijestili da se najčešće krše prava osoba sa invaliditetom u oblasti: socijalne zaštite, zdravlja, obrazovanja, prava na dostupnost informacija, rada i zapošljavanja, te u oblasti organizovanog djelovanja osoba sa invaliditetom.

Činjenica je da su osobe sa invaliditetom kojima invaliditet nije posljedica ratnih dejstava u znatno drugačijoj poziciji u odnosu na civilne žrtve rata i ratne vojne invalide, što je navedeno i u Izvještaju Ombudsmana za ljudska prava BiH za 2011. godinu²⁰.

46. Kritički Izvještaj Ombudsmana BiH zasnovan je na pokazateljima prema kojim se u postojećim zakonima na različit način regulišu prava vojnih invalida, civilnih žrtava rata i neratnih osoba sa invaliditetom. Različiti su i postupci i uslovi za sticanje statusa osobe sa invaliditetom, kao i budžetska sredstva za ostvarivanje prava na osnovu invalidnosti, pri čemu su visine naknada i izdvajanja za vojne invalide znatno veća u odnosu na civilne. Postoje problemi koji se odnose na ostvarivanje prava u situacijama kada osobe sa invaliditetom mijenjaju prebivalište, jer su prava regulisana na osnovu različitih zakona, tako da je vrlo često ostvareno pravo neprenosivo na teritoriju drugog entiteta, odnosno primjenjuje se institut za pravo da prati osobu bez obzira na mjesto njenog prebivališta²¹.

47. Zaštitu svojih prava protiv diskriminacije osobe sa invaliditetom mogu pokrenuti i putem Ombudsmana za ljudska prava BiH i Ombudsmana za djecu RS.

48. Također je u okviru Izvještaja Ombudsmana za djecu RS za 2011. godinu navedeno da se od ukupnog 451 prijave, 7,6% ili 34 odnosilo na pitanja djece sa invaliditetom²². U istom izvještaju je ocjenjeno da postoji napredak u oblasti zaštite prava djece sa invaliditetom.

49. Osobe sa invaliditetom mogu koristiti u skladu sa Zakonima o besplatnoj pravnoj pomoći i pravo na ovu pomoć. Posebno je omogućeno korištenje ovog prava za osobe koje su socijalno ugrožene.

Član 8. Podizanje svijesti

50. Povodom Međunarodnog dana osoba sa invaliditetom 3. decembra širom Bosne i Hercegovine se organizuju različiti oblici promotivnih aktivnosti koje redovno prate mediji, a sredstva za obilježavanje se uglavnom izdvajaju na nivou lokalnih i entitetskih vlasti koje na nivou svake budžetske godine izdvajaju grantove za pomoć udruženjima osoba sa invaliditetom. U toku je dvogodišnji projekat „Jačanje kapaciteta invalidskih organizacija“ koji finansijski podržava Evropska Unija kroz program „Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava – EIDHR“ a provodi ga Agencija za saradnju, edukaciju i razvoj - ACED u partnerstvu sa Koordinacionim odborom invalidskih organizacija RS - KOOIRS. Također, u

²⁰ Izvještaj o pojavama diskriminacije u BiH za 2011. Ombudsmana za ljudska prava BiH

²¹ U čl. 33. FBiH Zakona o izmjenama i dopunama zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom („Sl. Novine FBiH“ broj 39/06) stoji: „Civilnim žrtvama rata i članovima porodice civilnih žrtava rata sa privremenim boravištem na teritoriji Federacije BiH, po povratku u svoja ranija mjesta prebivališta u Republici Srpskoj ili Brčko Distriktu BiH, osigurat će se prava koja su imali u mjestu privremenog boravišta“.

²² Izvještaj Ombudsmana za djecu RS za 2011. godinu broj 336- I/12, str. 21.

FBiH, Udruženje „Inicijative preživjelih od mina“ iz Tuzle i BOSPO realiziraju projekat podrške radu VOIBiH.

51. Tokom 2010. i 2011. godine Federalno ministarstvo rada i socijalne politike vodilo je medijske kampanje koje promoviraju prava i mogućnosti osoba sa invaliditetom kroz prezentaciju dokumenta Staretegija FBiH. Također, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u saradnji i koordinaciji sa organizacijama za zbrinjavanje osoba sa invaliditetom, provodilo je kampanje pogotovo u obilježavanju značajnih datuma kao što su 3. decembar Međunarodni dan osoba sa invaliditetom, 21. mart Međunarodni dan osoba sa Daunovim sindromom, itd., a osobe sa invaliditetom su bile uključene u aktivnosti koje je provodilo ministarstvo.

52. Od strane nevladinih organizacija urađene su pristupačne verzije UN Konvencije POI, na Brajevom pismu i „easy to read“ za osobe sa intelektualnim teškoćama.

53. Podizanju svijesti javnosti značajno pomaže uključivanje pitanja invalidnosti u emisije na elektronskim medijima koje imaju duže trajanje. Tako npr. Javni televizijski servis RS ima emisiju koja se emituje svaki dan u trajanju od 45 minuta „U fokusu“. Također, javni servisi BiH i FBiH imaju slične emisije koje su namijenjene osobama sa invaliditetom.

54. Podizanje svijesti javnosti i osoba sa invaliditetom, jedna je od mjera koju sadrže strategije u oba entiteta, te u narednom periodu predstoje konkretne aktivnosti koje su u proteklom periodu u najvećoj mjeri realizirale nevladine organizacije koje se bave pitanjima prava osoba sa invaliditetom u koje se sve više uključuju i vladine institucije. Treba ipak naglasiti da su nevladine organizacije provele više aktivnosti, te navodimo primjer organiziranja Filmskog festivala na temu promocije prava i mogućnosti OSI u gradu Banja Luka (filmove koji su snimljeni u Savezu slijepih RS, Humanitarnoj organizaciji „Partner“). Na temu promocije prava i mogućnosti osoba sa invaliditetom organiziran je javni događaj „Provedite 24 sata u zavodu“ koji je organiziran u Sarajevu od strane organizacije SUMERO. Na polju jačanja svijesti osoba sa invaliditetom prisutno je izdavaštvo putem kojeg se izdaje nekoliko časopisa u BiH: „Svijet tišine“, „Inicijativa“, „Partner novosti“ i drugi koji se redovno distribuiraju članovima.

Član 9. Pristupačnost

55. Pristupačnost kretanja osoba sa invaliditetom tj. javni prevoz je jedan od temeljnih uslova za postizanje jednakih mogućnosti. Postoje pojedinačni pozitivni primjeri u Bosni i Hercegovini, ali je i dalje evidentno da je većina postojećih gradskih prevoza nepristupačna

kao i željeznički saobraćaj, a može se reći da je avio saobraćaj postigao odgovarajući nivo pristupačnosti osoba sa invaliditetom.

56. Na nivou BiH utvrđene su Instrukcije za sigurnost i interoperabilnost željezničkog sistema²³ kojim je utvrđeno da na stanicama i stajalištima moraju biti izvedeni prilazi do putničkih vozova, tako da omogućavaju što lakši prilaz putnicima i osobama sa ograničenim mogućnostima kretanja za što treba osigurati odgovarajuća sredstva za željeznice FBiH i RS. Također je na osnovu Zakona o osnovama sigurnosti saobraćaja na putevima u Bosni i Hercegovini donesen Pravilnik o načinu obilježavanja vozila kojim upravlja osoba sa oštećenim ekstremitetima²⁴ koji reguliše način dobijanja znaka kojim se obilježava vozilo kojim upravlja osoba sa oštećenjem ekstremiteta. U FBiH Zakonom o javnom prevozu²⁵ uređen je način organizacije i broj vozila javnog prevoza koji će biti opremljeni uređajima za olakšan ulaz i izlaz osobama sa invaliditetom. Slične odredbe sadrže i zakoni RS i BDBiH.

57. S obzirom da je također oblast prostornog uređenja na nivou entiteta i BDBiH ista je uređena propisima entiteta i BDBiH. Tako je na prostoru FBiH Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou Federacije Bosne i Hercegovine²⁶ (čl. 8. stav 1. i 112. stav 4.) omogućio donošenje Uredbe o prostornim standardima, urbanističko – tehničkim uslovima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko – urbanističkih prepreka za osobe sa umanjnim tjelesnim mogućnostima koja je donesena 2009. godine s ciljem da se eliminišu barijere za osobe sa invaliditetom na ranije izgrađenim objektima, javnim površinama i uvede standard da svi novi objekti zadovoljavaju propisane norme i standarde. Na isti način pristupačnost je uređena u RS Pravilnikom o uslovima za planiranje i projektovanje građevina za nesmetano kretanje djece i osoba sa umanjnim tjelesnim sposobnostima.²⁷ Činjenica je također, da su ove barijere još uvijek značajno prisutne na mnogim izgrađenim objektima te da predstoje aktivnosti da se u narednom periodu eliminišu i ove prepreke na svim javnim objektima i površinama.

58. Kada je u pitanju pristup sportskim objektima uvedeni su standardi da svi novoizgrađeni objekti ili objekti na kojima se vrši rekonstrukcija moraju biti pristupačni korisnicima svih životnih dobi, bez obzira na njihovo tjelesno i zdravstveno stanje. Treba pomenuti da je Strategijom razvoja sporta u Republici Srpskoj 2008-2012 također naveden i naglašen ovaj standard u kojem se predviđa da se sportistima sa invaliditetom omogućiti nesmetan pristup sportskom terenu i svim pratećim prostorijama, kao i da se omogućiti da ove

²³ „Službeni glasnik BiH“, broj 11/12

²⁴ „Službeni glasnik BiH“, broj 13/07 od 27.02.2007.

²⁵ „Službene novine Federacije BiH“, br. 28/06 i 2/10

²⁶ „Službene novine Federacije BiH“, br. 2/06, 72/07 i 32/08

²⁷ „Službeni glasnik RS“, br. 2/03

osobe prisustvuju sportskim manifestacijama kao gledaoci, ili sami akteri sportskog takmičenja. Isti pristup primjenjuje se na području FBiH i BDBiH. Treba napomenuti da je u BiH veoma rasprostranjeno bavljenje sportom osoba sa invaliditetom, te da u nekim disciplinama reprezentativci Bosne i Hercegovine postižu značajne sportske rezultate na međunarodnim i svjetskim prvenstvima u sjedećoj odbojci.

Član 10. Pravo na život

59. Pravo na život zagarantovano je Ustavom BiH, te dodatno učvršćeno potpisivanjem brojnih međunarodnih dokumenata koji su dio pravnog poretka BiH među kojim je kao što je spomenuto Evropska konvencija o zaštiti osnovnih ljudskih prava i sloboda. Zakonodavstvo priznaje i štiti pravo na život i opstanak osoba sa invaliditetom na ravnopravnoj osnovi sa drugima. Osobe sa invaliditetom su zaštićene od diskriminatorne primjene eutanazije i samoubistva uz asistenciju. Krivičnim zakonima RS, FBiH i BDBiH inkriminisano je krivično djelo „Navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu“²⁸ i „Učestvovanje u samoubistvu“²⁹ u FBiH, Zakonom o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata³⁰ u članu 17. je utvrđeno da pacijent ima pravo da slobodno odlučuje o svemu što se tiče njegovog života i zdravlja, osim u slučajevima kada to direktno ugrožava život i zdravlje drugih.

60. Prema Zakonu o uslovima i postupku za prekid trudnoće, prekid trudnoće može se izvršiti do navršene desete gestacijske nedjelje trudnoće. Izuzetno, prekid trudnoće može se izvršiti i poslije navršene desete gestacijske nedjelje trudnoće.³¹ Trenutno se ne vode statistički podaci vezani uz izvršene prekide trudnoće u slučajevima kada se na temelju indikacija očekivalo da će se dijete roditi sa teškim prirođenim tjelesnim ili duševnim manama.

61. Mjere zabrane prisilne sterilizacije su definirane Zakonom o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata FBiH³², koji definira pravo pacijenta na samoodlučivanje i pristanak: Član 17. glasi: „Pacijent ima pravo da slobodno odlučuje o svemu što se tiče njegovog života i zdravlja, osim u slučajevima kada to direktno ugrožava život i zdravlje drugih. Pravo iz stava 1. ovog člana ne podrazumijeva eutanaziju. Bez pristanka pacijenta ne

²⁸ Krivični zakon RS čl. 153, Krivični zakon FBiH čl. 170.

²⁹ Krivični zakon BiH čl. 167.

³⁰ „Službene novine FBiH“, broj 40/10

³¹ „Službeni glasnik Republike Srpske“ 2008 – Član 11.

a) kada se na osnovu medicinskih indikacija utvrdi da se na drugi način ne može spasiti život ili otkloniti teško narušavanje zdravlja žene,

b) kada se na osnovu naučno-medicinskih saznanja može očekivati da će se dijete roditi sa teškim tjelesnim ili duševnim nedostacima,

v) kada je do začeca došlo izvršenjem krivičnog djela i

g) kada se utvrdi postojanje psihosocijalnih indikacija za prekid trudnoće.

³² „Službene novine Federacije BiH“, broj 40/10)

smije se, po pravilu, nad njim preduzeti nikakva medicinska mjera. Medicinska mjera protivno volji pacijenta, odnosno roditelja, staratelja ili zakonskog zastupnika poslovno nesposobnog pacijenta, može se preduzeti samo u izuzetnim slučajevima koji su utvrđeni zakonom i koji su u skladu sa liječničkom etikom.

62. Medicinska mjera protivno volji pacijenta, odnosno roditelja, staratelja ili zakonskog zastupnika poslovno nesposobnog pacijenta, može se preduzeti i u sprovođenju tjelesnog pregleda i drugih radnji za potrebe krivičnog postupka, odnosno obaveznog psihijatrijskog vještačenja u slučaju sumnje da je isključena odnosno smanjena uračunljivost osumnjičenog odnosno optuženog za krivično djelo, saglasno propisima o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine.”

Član 11. Rizične situacije i humanitarna krizna stanja

63. Članom 63. Zakona o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća³³, ovisno od stepena ugroženosti određenog područja, evakuacija može biti po obimu potpuna ili djelomična, a po vremenu izvođenja, pravovremena ili naknadna. Potpuna evakuacija obuhvata evakuaciju cjelokupnog stanovništva s područja koje može biti zahvaćeno ili je zahvaćeno prirodnim i drugim nesrećama, ili u slučaju opasnosti od rušenja ili prelijevanja visokih brana na akumulacijama. Djelomična evakuacija, obuhvaća evakuaciju samo određenih kategorija stanovništva kao što su teško ranjeni i bolesni; invalidi preko 60% invalidnosti; stari i iznemogli građani; trudnice; majke s djecom do sedam, odnosno dvoje i više djece do deset godina života; djeca i učenici osnovnih škola i druge osobe za koje se ocjeni da nemaju uvjeta za život i efikasnu zaštitu na ugroženom području.

64. Zakonom o humanitarnoj djelatnosti i humanitarnim organizacijama definirane su humanitarne organizacije, humanitarna pomoć te uslovi njezinog pružanja.

65. Crveni krst BiH, Karitas i Merhamet svojim redovnim aktivnostima vode posebnu brigu o zaštiti osoba sa invaliditetom. U distribuciji humanitarne pomoći osobama sa invaliditetom primjenjuju se načela individualnog pristupa na način da se humanitarna pomoć dostavlja u njihove domove, mjesto stanovanja, odnosno boravka. Takav pristup dostave humanitarne pomoći primjenjuje se i u rizičnim situacijama.

³³ „Službene novine Federacije BiH”, br. 39/03, 22/06 i 43/10

Član 12. Ravnopravnost pred zakonom

66. Sve osobe su pred zakonom jednake u Bosni i Hercegovini i u skladu sa Ustavom BiH i ostalim zakonima. Dakle, kada je u pitanju ravnopravnost osoba sa invaliditetom pred zakonom, sve osobe bilo sa invaliditetom ili ne, su jednake pred zakonom, s tim što su u uživanju prava osobe koje imaju duševne i psihičke smetnje zbog kojih ne mogu da rasuđuju imaju djelimična i potpuna ograničenja poslovne sposobnosti. Tada govorimo o oduzimanju poslovne sposobnosti, postavljanju staratelja i stavljanju pod pojačani ili potpuni nadzor stručnih institucija.

67. Poslovna sposobnost se stiče sa navršениh 18 godina života ili sklapanjem braka prije punoljetnosti. Porodičnim zakonima entiteta i BDBiH regulisano je starateljstvo nad osobama kojima je oduzeta poslovna sposobnost. Osoba kojoj je pravosnažnom odlukom suda djelimično ili potpuno oduzeta poslovna sposobnost, organ starateljstva stavlja pod starateljstvo. Starateljstvo nad osobama kojima je oduzeta, odnosno ograničena poslovna sposobnost prestaje kada im se odlukom suda koja se donosi u vanparničnom postupku vrati poslovna sposobnost. Odluka u stavljanju osobe pod starateljstvo se donosi na osnovu mišljenja ljekara vještaka i u cijeli proces je uključen organ starateljstva. Kao posebna mjera se može odrediti starateljstvo u činu ograničenog trajanja i za posebne situacije.

68. Entitetske strategije za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom, kao i odgovarajući akti BDBiH predviđele su reformu porodičnog zakonodavstva i zakona koji regulišu pitanja socijalne zaštite.

69. Porodičnim zakonima entiteta i BDBiH osigurano je da se osobama koje imaju ograničenu poslovnu sposobnost ili im je sposobnost oduzeta određuje staratelj koji je dužan da vodi računa o potrebama ovih osoba, te da se može produžiti roditeljsko pravo nad djetetom do 26 godine života. Odluku o oduzimanju i ograničenju poslovne sposobnosti donosi sud bez odlaganja i dostavlja nadležnom organu starateljstva. Staratelj je dužan da preduzima radnje staranja, da štiti interese šticećenika, upravlja njegovom imovinom, poštuje njegovo mišljenje i stav ako osoba po starateljstvom može shvatiti o čemu se radi. Pravo staratelja je ograničeno u situaciji kada starateljstvo prelazi okvire redovnog upravljanja šticećenikovom imovinom. Staratelj je dužan izvještavati organ starateljstva o stanju šticećenikove imovine svake godine i u svim situacijama kada to zatraži organ starateljstva. Starateljstvo također prestaje odlukom suda u vanparničnom postupku.

70. Osoba sa duševnim smetnjama ima pravo na jednake uslove liječenja kao i svaka druga osoba kojoj se pruža zdravstvena zaštita. Slobode i prava osobe sa duševnim smetnjama

moгу se ograničiti samo zakonom ako je to nužno radi zaštite zdravlja ili sigurnosti, te osobe ili drugih osoba.

71. Zakonima kojima je regulisana zaštita osoba sa mentalnim poremećajima koji su doneseni FBiH, RS i BDBiH³⁴ regulisano je da osoba sa mentalnim poremećajem za koje se osnovano sumnja da može neposredno ugroziti vlastiti život ili zdravlje, odnosno život i zdravlje drugih, u posebno hitnim slučajevima mogu ovlašćena službena lica nadležnog ministarstva unutrašnjih poslova prisilno dovesti u zdravstvenu ustanovu nadležnu prema prebivalištu ili boravištu lica, odnosno prema mjestu na kojem je lice trenutno zatečeno.

72. Prema važećem zakonodavstvu u FBiH, RS i BDBiH postoji institut oduzimanja poslovne sposobnosti i ograničavanja poslovne sposobnosti, a postupak se provodi pred nadležnim sudom na osnovu Zakona o vanparničnom postupku, kada se radi o osobama sa ograničenim psihičkim sposobnostima i duševnim bolestima. Poslovna sposobnost može biti oduzeta potpuno, kada se radi o teškim oblicima psihičkih poremećaja i djelimično kada su u pitanju blaži oblici, te može trajati, ukoliko se radi o blažim oblicima određeni vremenski period.

73. Također, Zakonom o vanparničnom postupku³⁵ data je mogućnost zadržavanja duševno bolesnih osoba na zdravstveno liječenje i bez njihovog pristanka, kada se mora obavijestiti sud u roku od 24 sata i provesti postupak pred sudom, koji odlučuje o periodu zadržavanja duševno bolesne osobe u bolnici.

Član 13. Pristup pravdi

74. Osobe sa invaliditetom kao i ostali građani BiH imaju pristup sudovima, upravnim i izvršnim tijelima uz uslov da imaju poslovnu sposobnost.

75. Osobe sa invaliditetom mogu ostvariti zaštitu kroz redovne institute u svim procesnim zakonima po kojima postupaju bh sudovi. U postupcima pred sudovima predviđeno je učešće tumača, vještaka i ostalih učesnika u građanskom i krivičnom postupku. Zakoni o krivičnom postupku propisuju da institucije pravosuđa u toku trajanja postupka moraju obezbijediti gestovnog tumača ili drugi oblik jezičke podrške.

76. U Bosni i Hercegovini postoje tri različite institucije koje pomažu svim građanima pa i osobama sa invaliditetom u svrhu poboljšanja pristupa pravdi, uređovni dani u sudovima, podrška od strane Ombdusmana za ljudska prava BiH, Ombdusman za djecu RS i mreže za besplatnu pravnu pomoć vladinih i nevladinih organizacija. Zakon o besplatnoj pravnoj

³⁴ Službene novine Federacije BiH“ br. 37/01, 40/02, Zakon o zaštiti osoba s mentalnim poremećajem „Sl. Glasnik BD BiH“, broj 12/06 - član 19, Zakon o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima - Član 24 („Službeni glasnik RS“ 46/04)

³⁵ „Službene novine BiH“, br. 2/98, 39/04

pomoći nije usvojen na nivou BiH i nalazi se u formi nacрта. Ovakav zakon je usvojen u BDBiH³⁶, RS i pojedinim kantonima u FBiH.³⁷

77. Besplatnu pravnu pomoć pruža mreža organizacija Centar za pružanje pravne pomoći RS, Kancelarija za pravnu pomoć BDBiH, kantonalni zavodi za pružanje pravne pomoći u Zenici, Tuzli, Županijski zavodi Odžak, Široki brijeg, Centar informativno-pravne pomoći Zvornik, Centar za ljudska prava Mostar, Centar za pravnu pomoć ženama Zenica, Fondacija lokalne demokratije i UG Vaša prava. U toku 2011-2012 realizuje se pilot projekat za pružanje pravne pomoći osobama sa invaliditetom u organizaciji OSI finansiran od strane UNDP-a, gdje je domaćin grad Banja Luka.

Član 14 . Lična sloboda i bezbjednost

78. Pravo na ličnu slobodu i bezbjednost je zagarantovano Ustavom Bosne i Hercegovine i naznačena u član 2. tačka 3.: *Ograničenje lične slobode i sigurnosti može nastupiti samo u slučaju provođenja odgovarajućeg zakonskog postupka kada je u pitanju počinjenje krivičnog djela u skladu sa važećim krivičnim zakonima u BiH, na osnovu kojih osoba može biti osuđena na kaznu zatvora ili joj može biti određen pritvor.* Zakoni u Bosni i Hercegovini zabranjuju protivpravno lišenje slobode, i prema osobama lišenim slobode postupa se na jednak način.

79. Ograničenje slobode kretanja jedino postoji u slučaju kada se osoba upućuje na liječenje i to samo u slučaju kada je to nužno radi zaštite zdravlja te osobe i sigurnosti drugih osoba. Ovo je regulisano zakonima o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama entiteta i BDBiH.

80. Ne postoje zakonske odredbe o smještaju osoba sa invaliditetom, ali se u praksi za svaki pojedinačni slučaj izvrše adaptacije u skladu sa potrebama. Prava zatvorenika prati posebna komisija imenovana od strane Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH. U okviru izvještaja koji je sačinila ova komisija evidentan je nedostatak adekvatnih institucija za smještaj i/ili brigu o osobama sa invaliditetom. Također, je ovim izvještajem specificiran problem nedostatka specijaliziranih ustanova zatvorenog tipa za trajni smještaj psihički oboljelih osoba koja su počinila teška krivična djela. Podzakonskim propisom i to Pravilnikom o kućnom redu u ustanovama za izdržavanje kaznene sankcije, mjere pritvora ili drugih mjera donesenim od strane Ministarstva pravde BiH³⁸, član 20 stav 1 i 2 „Pritvorenici ili osuđene osobe narušenog fizičkog i mentalnog zdravlja smještaju se u posebnu sobu

³⁶ Zakon o kancelariji za pravnu pomoć („Službeni glasnik BDBiH“, broj 19/07)

³⁷ Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći RS („Službeni glasnik RS“, broj 120/08)

tzv.stacionar gdje su pod stalnom kontrolom medicinskog osoblja zavoda,zatvorski liječnik će odlučiti o smještaju u stacionar.

Član 15 . Odsustvo zlostavljanja ili okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

81. Zakonom o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenta³⁸ FBiH nalaže se da za medicinsko i naučno istraživanje nad pacijentom, kliničko ispitivanje lijekova i medicinskih sredstava na pacijentu, kao i njegovo uključivanje u medicinsku nastavu, nužan je izričit pristanak obaviještenog pacijenta. Pristanak se daje u pisanom obliku, na pismu razumljivom pacijentu, nakon što se pacijent saglasi da je dovoljno iscrpno, tačno i blagovremeno obaviješten o smislu, cilju, postupcima, očekivanim rezultatima, mogućim rizicima, kao i o neželjenim posljedicama medicinskog i naučnog istraživanja, kliničkog ispitivanja lijekova i medicinskih sredstava, kao i medicinske nastave. Za maloljetnog pacijenta, odnosno poslovno nesposobnog pacijenta pristanak daje njegov roditelj, zakonski zastupnik ili staratelj, pri čemu se mora uzeti u obzir i mišljenje maloljetnog odnosno poslovno nesposobnog pacijenta. Pacijent, odnosno njegov roditelj, zakonski zastupnik ili staratelj, mora biti posebno upozoren da je slobodan da istraživanje ,odnosno učestvovanje u nastavi odbije i da može pristanak opozvati u svako vrijeme.

82. Na prava pacijenta sa duševnim smetnjama nad kojim se vrši istraživanje, shodno se primjenjuju propisi o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama. VMFBiH je uspostavilo Komisiju za nadzor svih zatvora i svih pritvorskih jedinica osobama lišenih sloboda i Komisiju za nadzor rezidencijalnih ustanova u kojima se osobe smještaju pod pojačan nadzor radi zbrinjavanja ili nekog drugog oblika pomoći. Ove komisije svake godine vrše posjetu ovim ustanovama i pripremaju izvještaje o stanju u ovim ustanovama, kao i preporuke za otklanjanje uočenih nepravilnosti koje se odnose posebno na sprječavanje bilo kojeg oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Pored ovih komisija u okviru MPBiH uspostavljena su tijela za nadzor zatvorskih ustanova i pritvorskih jedinica. U Bosni i Hercegovini je u toku uspostava Nacionalnog preventivnog mehanizma za sprečavanje mučenja i drugih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja koji će biti organizaciono uspostavljen u okviru Ureda Ombudsmen BiH.

83. Zakonima o izvršenju krivičnih sankcija u BiH postupanje s osuđenim osobama mora biti čovječno i s poštovanjem njihovog ljudskog dostojanstva, s očuvanjem njihovog tjelesnog

³⁸ "Službene novine Federacije BiH", broj 40/10

i duševnog zdravlja, vodeći pri tome računa da se održi potreban red i disciplina. Zabranjeno je provođenje bilo kakve torture i drugih surovih, neljudskih ili nehumanih i ponižavajućih postupanja od strane službenih osoba ustanove, prema osuđenim osobama. U postupanju sa osuđenim osobama ne smije biti diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, polu, jeziku, religiji ili vjerovanju, političkim ili drugim uvjerenjima, nacionalnom i socijalnom porijeklu, srodstvu, ekonomskom ili nekom drugom statusu. Krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini definisano je krivično djelo nesavjesnog pružanja ljekarske pomoći. U skladu sa Pravilnikom o kućnom redu u ustanovama za izdržavanje kaznene sankcije, mjere pritvora ili drugih mjera donijetim od strane Ministarstva pravde BiH³⁹ član 20 stav 1 i 2 “Pritvorenci ili osuđene osobe narušenog fizičkog i mentalnog zdravlja smještaju se u posebnu sobu (tzv. stacionar) gdje su pod stalnom kontrolom medicinskog osoblja zavoda. Zatvorski liječnik će odlučiti o smještaju u stacionar.“

Član 16. Odsustvo eksploatacije, nasilja i zloupotrebe

84. Bosna i Hercegovina ima dobar pravni okvir kojim se sprečava eksploatacija, nasilje i zloupotreba posebno kroz bh. krivične zakone. Pored krivičnih zakona, u Bosni i Hercegovini je donesena Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za BiH za period 2009-2011. godine⁴⁰. Također su donesene i dvije entitetske strategije⁴¹. U okviru mjera implementacije strateških dokumenta važno je naglasiti da su uspostavljeni SOS telefoni, provedene obuke profesionalaca/profesionalki u oblastima zdravstva, obrazovanja, kao i policijskih službenika/ca za pomoć žrtvama nasilja i prepoznavanje različitih oblika nasilja, kako na lokalnom tako i na višim nivoima. Preduzeto je niz različitih aktivnosti u cilju senzibiliziranja javnosti o problemu nasilja, kako u porodici, tako i u radnom okruženju što je dovelo do povećanja svijesti o problemu nasilja u porodici i većeg obima prijavljivanja. Izuzetan doprinos u provedbi ovog plana dale su i nevladine organizacije koje se bave zaštitom žrtava nasilja kao i ciljane akcije udruženja osoba sa invaliditetom.

85. Izmjenom većeg broja zakona i donošenjem specifičnih za zaštitu od nasilja u porodici stvorena je osnova da se kroz donošenje podzakonskih akata poboljša provedba provođenja zaštitnih mjera i dostigne primjena standarda sadržanih specifično u Konvenciji Vijeća Evrope o sprečavanju borbe protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici koje je preuzela i Bosna i Hercegovina. Ove aktivnosti imale su za rezultat pokretanje procesa izmjena zakona

³⁹ „Službeni glasnik BiH“ broj 55/09

⁴⁰ „Službeni glasnik BiH“, broj 70/09

⁴¹ Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici za Federaciju Bosne i Hercegovine – 2009 – 2010. Republika Srpska je u skladu sa obavezama predviđenim Strategijom za borbu protiv nasilja u porodici za period 2009. – 2013. godine izradila Akcioni plan za borbu protiv nasilja u porodici u 2011.

koji se odnose na socijalnu zaštitu u FBiH, a novi Zakon o socijalnoj zaštiti usvojen u RS znatno poboljšava sistem zaštite žrtava nasilja. Zakonima entiteta i BDBiH također se regulišu rad sigurnih kuća, odnosno skloništa za žrtve i način njihovog finansiranja.

86. Porodično zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini također propisuje zaštitu od nasilničkog ponašanja u porodici i predviđa da organi starateljstva i zdravstvene zaštite odmah po saznanju za nasilničko ponašanje trebaju dostaviti obaviještenje nadležnoj policijskoj upravi.

87. Kao što je ranije naglašeno kada su u pitanju osobe sa invaliditetom u najvećem riziku su osobe sa duševnim smetnjama i osobe smještene pod nadzor u institucije. Kao mehanizam zaštite, pored nadzora nad radom ovih ustanova od strane nadležnih ministarstava, nadzor se obavlja i u okviru inspekcijskog nadzora. Kao što je naglašeno Komisija uspostavljena na nivou BiH (komisije za nadzor rezecidencijalnih ustanova, zavorskih i pritvorskih jedinica), na godišnjem nivou ili prema potrebi obilaskom i izradom *ad hoc* izvještaja, izvještavaju o stanju u ovim institucijama. Pored navedenih mehanizama u okviru centara za socijalni rad koji djeluju pri svakoj općini u Bosni i Hercegovini kao strukovno tijelo za nadzor roditeljstva i starateljstva, ima zakonsku mogućnost da nadzire uslove u kojima žive osobe sa invaliditetom koje su maloljetne, kao i punoljetne osobe i osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost.

Član 17. Zaštita integriteta ličnosti

88. U već pomenutom Zakonu o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenta FBiH propisano je pravo svakog pacijenta na: suodlučivanje; obaviještenost, prihvatanje ili odbijanje pojedinog dijagnostičkog, odnosno terapijskog postupka; pristup medicinskoj dokumentaciji; povjerljivost; održavanje osobnih kontakata; samovoljno napuštanje zdravstvene ustanove; privatnost, te naknadu štete. Za pacijenta koji nije sposoban dati pristanak za obavljanje pojedinog medicinskog postupka, za osobe s težim duševnim smetnjama te za osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost, osim u slučaju neodgodive medicinske intervencije nepoduzimanje koje bi ugrozilo život i zdravlje pacijenta ili izazvalo trajna oštećenja njegovoga zdravlja, saglasnost potpisuje zakonski zastupnik, odnosno staratelj pacijenta. Navedena saglasnost se može dati potpisivanjem izjave ili u bilo koje vrijeme povući.

89. Prema zakonima kojim se reguliše zaštita osoba sa duševnim smetnjama, koji su ranije pomenuti, ukoliko je to nužno radi zaštite njihovog zdravlja ili sigurnosti, odnosno zaštite zdravlja i sigurnosti drugih osoba, osoba s težim duševnim smetnjama može se smjestiti u

zdravstvenu ustanovu bez njenog pristanka, a ukoliko se radi o djetetu, maloljetnoj osobi ili osobi lišenoj poslovne sposobnosti može se, iz navedenih razloga, prisilno smjestiti i bez pristanka njihovog zakonskog zastupnika. O ovome odlučuje sud. Zdravstvena ustanova je dužna obavijestiti komisiju za zaštitu osoba sa duševnim smetnjama o svakom slučaju oduzimanja slobode. O daljnjem zadržavanju ili otpuštanju iz psihijatrijske ustanove odlučuje rješenjem sud temeljem pribavljenog mišljenja psihijatra, sudskog vještaka koji nije zaposlen u psihijatrijskoj ustanovi u kojoj se nalazi prisilno zadržana osoba.

90. Prava pacijenata zatupa Fond zdravstvenog osiguranja i zaštitnik prava osiguranih osoba koje se nalaze u svakoj filijali i pomažu od podnošenja zahtjeva do žalbe po potrebi.

Član 18. Sloboda kretanja i državljanstvo

91. Shodno članu 8. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu⁴² „Zabranjena je diskriminacija stranaca po bilo kojoj osnovi, kao što su: rod odnosno spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza s nacionalnom manjinom, imovinsko stanje, status koji se stiče rođenjem ili drugi status“.

92. Pravo na lično ime i državljanstvo pod istim uslovima je omogućeno svoj djeci u BiH, a shodno pozitivnim propisima kojima je sankcionirana ova oblast.

93. Rođenje svakog djeteta, živorođenog i mrtvorodenog, prijavljuje se nadležnom matičnom uredu skladno zakonima o matičnim knjigama FBiH i RS. Zakonom je propisan rok za prijavu, te su određene osobe koje su dužne to učiniti. Istodobno s upisom u matičnu knjigu rođenih se dijete, koje porijeklom stiče bosanskohercegovačko državljanstvo, upisuje u knjigu državljana.

94. Zakonom o ličnom imenu⁴³ u FBiH lično ime djetetu određuju roditelji sporazumno. Ako se roditelji nisu sporazumjeli o ličnom imenu djeteta, lično ime određuje mjerodavni centar za socijalni rad. Ako jedan roditelj nije živ ili je spriječen pružati roditeljsku brigu ili je nepoznat ili je nepoznatog boravišta, lično ime djetetu samostalno određuje drugi roditelj. Centar za socijalni rad, radi zaštite prava i interesa djeteta, dužan je u roku 15 dana od dana prijema da obavijesti matičara o tome da se roditelji nisu sporazumjeli o ličnom imenu djeteta, te da će pokrenuti postupak za određivanje ličnog imena djeteta. Ako oba djetetova roditelja nisu živa ili su u nemogućnosti pružati roditeljsku brigu, lično ime određuje osoba kojoj je povjerena briga o djetetu uz saglasnost mjerodavnoga tijela socijalne zaštite. Lično

⁴² „Službeni glasnik BiH“, broj 36/08

⁴³ "Službene novine Federacije BiH", broj 8/12

ime djeteta čiji su roditelji nepoznati određuje tijelo socijalne zaštite. Na isti način je regulisano u RS i BDBiH.

Član 19. Samostalno življenje i uključenost u zajednicu

95. Prema zakonima o socijalnoj zaštiti u oba entiteta i BDBiH postoji pravo na pomoć u kući za stare i iznemogle. Ovo pravo se rijetko koristi, jer je ograničeno novčanim cenzusima i prihodima u porodici. Prema novom Zakonu o socijalnoj zaštiti u RS personalna asistencija se može organizovati kao usluga na nivou lokalne zajednice. Sve ove usluge su uglavnom samo manji dio vremena u toku dana, ali se već vide pozitivni efekti u osamostaljivanju korisnika. Prilično razvijena i prihvaćena u zajednici je usluga Dnevnih centara za osobe sa mentalnom retardacijom različitih uzrasta koji imaju za cilj da održe postojeće sposobnosti korisnika i omoguće im maksimalan stepen socijalizacije. U praksi su sve prisutniji i Dnevni centri za stara lica. Na području FBiH započeti su također reformski procesi u oblasti socijalne zaštite, vezano za ustanove socijalne zaštite i kreću se u pravcu deinstitutionalizacije i transformacije postojećih ustanova za zbrinjavanje korisnika u stanju socijalne potrebe, a naročito osoba sa invaliditetom. U cilju što boljeg tretmana osoba sa invaliditetom koje su zbrinute u zavodima kao i harmonizacije sa međunarodnim standardima, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike provodi aktivnosti vezane za transformaciju Zavoda za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba. Kroz navedene aktivnosti omogućiti će se razvoj niza servisa potpore u lokalnoj zajednici za osobe sa invaliditetom. Treba posebno pomenuti program stanovanja u zajednici koji se realizira uz podršku nevladinih organizacija.

96. Ratni vojni invalidi imaju veća primanja i obimniju pomoć za tuđu njegu, ali i ovim kategorijama nedostaju programi kojim bi bili snažnije uključeni u zajednicu i osposobljeni za samostalno življenje.

97. Treba naglasiti da se u organizaciji nevladinih organizacije, kada je upitanju podizanje svijesti o UN Konvenciji POI i preduslovima samostalnog života, već treću godinu realiziraju programi koje u BiH implementiraju dvije organizacije OSI, u saradnji sa centrom za samostalan život u Helsinkiju. Program je uključio i podizanje svijesti o svim preduslovima samostalnog života, pravnoj pomoći, stambenim uslovima, odgovorajućem prevozu, peer support i druge. Edukovano je sedam osoba u RS koji pružaju peer support podršku u svojim organizacijama i jednom mjesečno u Zavodu za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju „Dr Miroslav Zotović“ u Banja Luci. Ova ustanova ima dvije peer support grupe za amputirce što uključuje i žrtve mina i korisnike tuđe njege i pomoći. Program peer support podrške za žrtve

mina je višegodišnji program koji implementira Inicijative preživjelih od mina sa sjedištem u Tuzli, i sa ispostavama širom Bosne i Hercegovine.

Član 20. Lična pokretljivost

98. Važan aspekt u ostvarivanju što veće samostalnosti i neovisnosti osoba sa invaliditetom je osiguravanje ortopedskih i drugih pomagala kao i ostvarivanje prava na pomoć druge osobe.

Ovo pravo uređeno je u FBiH Uredbom o obimu, uslovima i načinu korištenja ortopedskih i drugih pomagala, endoproteza, stomatološko-protetske pomoći i stomatološko-protetskih nadomjestaka koja je donesena na osnovu člana 33. Zakona o zdravstvenom osiguranju⁴⁴. Uredbom su obuhvaćena ortopedska, očna, slušna, tiflotehnička, surdotehnička te stomatološka pomagala namijenjena poboljšanju oštećenih funkcija, ublažavanju ili otklanjanju tjelesnog oštećenja ili nedostatka organa i organskih sistema, odnosno nadomještavanju anatomskih ili fizioloških funkcija nakon oštećenja izazvanih bolešću ili ozljedom. U RS prava na ortopedska pomagala su regulisana Pravilnikom o ortopedskim pomagalima koji se redovno usklađuju sa izmjenama Zakona o zdravstvenom osiguranju. U izradu Pravilnika se uključuju korisnici kako bi se obezbijedio maksimum prava u odnosu na sredstva koja stoje na raspolaganju. Prema nacrtu Pravilnika⁴⁵ za 2012. godinu predviđeni su posebno povoljniji uslovi za dobijanje pomagala za djecu i omladinu.

99. Osiguravanje pristupačnosti javnog prometa osobama sa invaliditetom u nadležnosti je lokalne samouprave koje preduzimaju mjere za olakšavanje njihove lične pokretljivosti – ugrađivanje zvučnih signalizatora na raskrsnicama, upuštanje trotoara i sl. U FBiH kao i u RS i BDBiH osobe sa invaliditetom donjih ekstremiteta, RVI, civilne žrtve rata imaju pravo na uvoz automobila pod povoljnim uslovima (oslobađanje od poreza i carine) starog do 7 godina.

100. Programi osposobljavanja kretanja sa bijelim štapom, čitanje Brajevog pisma, obuka za gestovne tumače se redovno finansiraju iz sredstava Lutrije na javnim pozivima za projekte u RS, kao i javnim pozivima na lokalnom nivou. U FBiH Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom FBiH, osoba sa invaliditetom koja se radi osposobljavanja za život i rad upućuje izvan mjesta prebivališta, ima pravo na novčanu pomoć za pokriće troškova smještaja, prehrane i prijevoza,

101. U Bosni i Hercegovini se pravo na tuđu njegu i pomoć ostvaruje u više sistema i isplaćuje se direktno korisnicima, tj. osobama sa invaliditetom. Personalna asistencija za

⁴⁴ „Službene novine Federacije BiH”, br.30/97, 7/02

⁴⁵ Pravilnik o pravu na ortopedska i druga pomagala („Službeni glasnik RS“, br. 42/09, 51/09, 64/09, 101/09, 02/10, 10/10, 73/10, 101/10, 17/11, 42/11).

osobe sa invaliditetom se ostvaruje kroz prošireno pravo u skladu sa mogućnostima lokalnih zajednica.

Član 21. Sloboda izražavanja i mišljenja i pristup informacijama

102. Sloboda izražavanja i mišljenja zagantovana je Ustavom BiH i ustavima entiteta i kantona, a samo ostvarivanje prava na pristup informacijama fizičkim i pravnim osobama regulirano je Zakonom o slobodnom pristupu informacijama u oba entiteta i BDBiH. Ovim zakonima se svakoj fizičkoj i pravnoj osobi daje pravo pristupa informacijama koje su pod kontrolom javnog organa, a svaki javni organ ima odgovarajuću obavezu da te informacije saopći. Pravo pristupa informacijama može biti ograničeno samo na način i pod uvjetima utvrđenim zakonom.

103. U BiH postoji veliki broj radio i TV stanica (javnih servisa i privatnih medija) koji su zaduženi za pružanje informacija građanstvu, odnosno razmjenu svih oblika informacija. Predstavnici udruženja nisu zadovoljni vremenskim trajanjem i smatraju da su ovi sadržaji dosta rijetki, te da se rade pojedinačne emisije sa znakovnim prevođenjem, dnevne ili sedmične u kojima se daje pregled vijesti koje su se već desile ili je vrijeme emitiranja emisija koje osiguravaju tumača znakovnog jezika u neprilagođenim terminima za osobe sa invaliditetom. Može se reći da jedini prostor u TV i radijskim emisijama ide u udarnim terminima kada neko udruženje ili Savez osoba sa invaliditetom obilježava značajan datum ili neke druge događaje koji izazivaju veću pažnju javnosti.

104. Zbog malog prostora u medijima, nastoji se poboljšati protok informacija prema osobama sa invaliditetom tako i ostalim građanima o osobama sa invaliditetom, što direktno utiče na svijest građana o problemima invaliditeta, pravima i mogućnostima osoba sa invaliditetom, itd. U kontinuitetu pristup informacijama osigurava se putem web portala i časopisa pojedinih saveza ili udruženja osoba sa invaliditetom koje sami uređuju i štampaju, ali je rasprostranjenost tih informacija nedovoljna.

Član 22. Poštovanje privatnosti

105. Zakonom o zaštiti osobnih podataka⁴⁶ osigurana je zaštita svim osobama na teritoriju Bosne i Hercegovine, bez obzira na njihovo državljanstvo ili prebivalište, te zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, a posebno pravo na tajnost, vezano za obrade ličnih podataka koji se na njih odnose.

⁴⁶ „Službeni glasnik BiH“, broj 49/06

106. U FBiH, Zakon o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata predviđa da podaci iz medicinske dokumentacije spadaju u lične podatke o pacijentu i predstavljaju službenu tajnu. U lične podatke iz stava 1. ovog člana, spadaju svi identifikacijski i identificirajući podaci o njegovom zdravstvenom i medicinskom stanju, dijagnozi, prognozi i liječenju, te podaci o ljudskim supstancama na osnovu kojih se može utvrditi identitet osoba, kao i doznake za bolovanje koje se uručuju poslodavcu u zatvorenoj koverti. Na isti način je regulisano pravo na povjerljivost podataka u RS i BDBiH.

Član 23. Poštovanje doma i porodice

107. Porodičnim zakonima u Bosni i Hercegovini propisano je da brak ne može sklopiti osoba kojoj je oduzeta poslovna sposobnost ili koja je nesposobna za rasuđivanje. Izuzetno, sud može u vanparičnom postupku dozvoliti sklapanje braka osobi koja je nesposobna za rasuđivanje ako utvrdi da je ona sposobna shvatiti značenje braka i obaveza koje iz njega proizilaze, te da je brak očito u njenom interesu.

108. Porodičnim zakonima između ostalog, propisano je da usvojiti ne može osoba kojoj je ograničena ili oduzeta poslovna sposobnost i osoba koja ne pruža dovoljno jamstva da će pravilno ostvarivati roditeljsko staranje, kao ni osoba kod čijeg bračnog partnera postoji jedna od naprijed navedenih okolnosti.

109. Porodičnim zakonom je također utvrđeno da na zahtjev jednog ili oba roditelja, ili po službenoj dužnosti organ starateljstva može odlučiti o smještaju djeteta i povjeravanju njegovog čuvanja i odgoja drugoj osobi ili ustanovi, ako je to potrebno radi zaštite i najboljeg interesa djeteta. Potrebno je naglasiti da donošenje ovakve odluke nije uslovljeno invaliditetom roditelja ili djeteta, već podrazumijeva bilo koju situaciju u kojoj je potrebna zaštita interesa maloljetnog djeteta na navedeni način. Porodičnim zakonom je također propisano da će se pod starateljstvo staviti maloljetna osoba čiji roditelji nisu stekli poslovnu sposobnost, ili im je ona oduzeta ili ograničena.

110. Čuvanje i odgoj maloljetnog štíćenika organ starateljstva može povjeriti staratelju, drugoj osobi ili ustanovi. Prilikom odlučivanja o mjerama koje će se primjenjivati na štíćenika organ starateljstva će se prvenstveno rukovoditi interesima štíćenika i materijalnim mogućnostima koje mu stoje na raspolaganju, primjenjujući pri tome odgovarajuće metode socijalnog i drugog stručnog rada. Kod određivanja mjera, organ starateljstva dužan je pribaviti mišljenje odgovarajućih organizacija, odnosno stručnjaka i u cilju što potpunije zaštite osobnosti, prava i interesa štíćenika i njegove porodice saradivati sa njima. Ovaj institut se primjenjuje u svim slučajevima kada postoji potreba da se interesi maloljetnog

djeteta (bez obzira da li je riječ o djetetu sa invaliditetom ili ne) zaštite stavljanjem pod starateljstvo i donošenjem odluke o smještaju djeteta van njegove porodice.

111. Porodični zakon dalje propisuje da će organ starateljstva pružiti pomoć roditeljima u sređivanju njihovih socijalnih, materijalnih i osobnih prilika i odnosa, a ako interes djeteta to zahtijeva, uputit će roditelje u odgovarajuće savjetovalište. Navedenu podršku organ starateljstva pruža neovisno od toga da li su roditelji osobe sa invaliditetom ili ne.

112. Postoje ustanove i centri koje osnivaju nadležne institucije socijalne zaštite i NVO, a koje se bave pružanjem podrške porodici u savladavanju poteškoća i razvijanju vještina osoba sa invaliditetom. Također, centri za socijalni rad se bave ovom vrstom savjetodavnog rada, kao i broj NVO.

113. Zakonom iz oblasti socijalne zaštite, osobe sa invaliditetom imaju pravo na usluge socijalnog i drugog rada koje mogu osvariti neovisno od materijalnih mogućnosti i korištenja nekog od oblika socijalne zaštite, radi zaštite njihovih prava i interesa i sprečavanja pojava i ublažavanja posljedica socijalnih problema. Uslugama socijalnog i drugog stručnog rada smatra se savjetodavni rad koji obavljaju ustanove u rješavanju porodičnih i bračnih problema, te mjere i akcije, u saradnji sa mjesnim zajednicama i drugim organima, na suzbijanju i sprečavanju društveno neprihvatljivog ponašanja djece i ostalih pojedinaca, porodica i društvenih grupa.

114. Osobe sa invaliditetom mogu se smjestiti u institucije, tj. van porodice ukoliko porodica ne može obezbijediti odgovarajuću zaštitu ili su u pitanju osobe bez porodičnog staranja i kada se na drugi način ne može obezbijediti odgovarajuća zaštita. Vrstu prava, odnosno oblik zaštite na osnovu svestranog razmatranja potreba korisnika i mogućnosti njegove porodice određuje nadležna ustanova koja odlučuje o pravu.

Član 24. Obrazovanje

115. Ustavom BiH utvrđeno je da sve osobe na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju pravo na obrazovanje, a utvrđivanje tog prava pripada entitetima. U Federaciji Bosne i Hercegovine sukladno Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine⁴⁷ kantoni su nadležni za utvrđivanje obrazovne politike i donošenje propisa o obrazovanju i osiguravanje obrazovanja.

116. U skladu sa donesenim zakonima u BiH, obrazovne institucije na svim nivoima obrazovanja imaju odgovornost da u sredini u kojoj djeluju doprinose stvaranju kulture koja poštuje ljudska prava i osnovne slobode svih građana kako je to utemeljeno Ustavom i ostalim dokumentima iz oblasti ljudskih prava koje je BiH potpisala.

⁴⁷ „Službene novine Federacije BiH”, br. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 60/02, 18/03, 63/03

117. U Okvirnom zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH⁴⁸ navodi se da svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem odgoju i obrazovanju bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi. Također se navodi i to da jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uslova i prilika za sve, za početak i nastavak daljnjeg odgoja i obrazovanja.

118. Kako bi se ispoštovalo „razumno prilagođavanje“, u okvirnom zakonu o predškolskom odgoju (integracijski programi za djecu s posebnim potrebama) rečeno je da se djeca sa teškoćama u razvoju uključuju u predškolske ustanove prema programima koji su prilagođeni njihovim individualnim potrebama. Za svako dijete izradit će se individualni program prilagođen njegovim mogućnostima i sposobnostima. Za djecu sa teškoćama u razvoju pripremaju se i provode programi za integraciju.

119. Kao u prethodnom i u Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH⁴⁹ regulisano je pitanje zabrane diskriminacije. Članom 3., Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH definisani su opći ciljevi obrazovanja, koji podrazumijevaju promociju poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda i pripremu svake osobe za život u društvu koje poštuje načela demokratije i vladavine zakona (tačka c) i osiguranje jednakih mogućnosti za obrazovanje i mogućnost izbora na svim nivoima obrazovanja, bez obzira na spol, rasu, nacionalnu pripadnost, socijalno i kulturno porijeklo i status, porodični status, vjeroispovijest, psihofizičke i druge vlastite osobine (tačka e).

120. Ovaj zakon utvrđuje da svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učestvovanja u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi. Jednak pristup i mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uslova i prilika za sve, za početak i nastavak daljnjeg obrazovanja. Ovim članom se također napominje da odgovarajuće obrazovanje podrazumijeva obrazovanje koje osigurava djetetu da na najbolji način razvije svoje urođene i potencijalne umne, tjelesne i moralne sposobnosti, na svim razinama obrazovanja.

121. U Članu 5. (Značaj dječijih prava) kaže se da prava djeteta koja se odnose na obrazovanje, ispravna briga za dobrobit njegovog fizičkog i mentalnog zdravlja i sigurnosti, u školama i na svim mjestima gdje se obrazuje, imaju prvenstvo nad svim drugim pravima. U slučaju sukoba prava, prednost se daje onom pravu, tumačenju ili djelovanju, koje će najviše koristiti interesu djeteta.

⁴⁸ „Službeni glasnik BiH“, broj 88/07

⁴⁹ „Službeni glasnik BiH“, broj 18/03

122. Prema Članu 19. istog zakona djeca i mladi sa posebnim obrazovnim potrebama stižu obrazovanje u redovnim školama i prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama. Individualni program, prilagođen njihovim mogućnostima i sposobnostima, izradit će se za svakog učenika uz obavezno određivanje defektološkog i logopedskog statusa.

123. Prema članu 35. stav 1, škola ne smije vršiti diskriminaciju u pristupu djece obrazovanju ili njihovom učešću u obrazovnom procesu, na osnovu rase, boje, spola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, na osnovu toga što su djeca sa teškoćama u razvoju, ili po bilo kojoj drugoj osnovi.

124. U članu 20. Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH (Organizovanje posebnih predškolskih odgojno-obrazovnih ustanova) rečeno je da u slučajevima kada se za djecu predškolskog uzrasta sa teškoćama u razvoju ne može organizovati odgojno-obrazovni rad u predškolskoj ustanovi, taj rad se može djelimično ili u potpunosti obavljati u posebnim predškolskim odgojno-obrazovnim ustanovama.

125. Članom 19. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju, u stavu 2, predviđeno je da se djeca i mladi s ozbiljnim smetnjama i teškoćama u razvoju mogu djelimično ili u cjelosti obrazovati u posebnim odgojno-obrazovnim ustanovama, u slučajevima kada je nemoguće pružiti odgovarajuće obrazovanje u redovnim školama.

126. Ova pitanja su na entitetskom nivou riješena Zakonom o predškolskom vaspitanju i obrazovanju⁵⁰ i zakonima kantona koji obavezuju ustanove da obezbijede uslove za jednako učešće djeci sa posebnim potrebama. Prilikom upisa u predškolsku ustanovu za djecu sa posebnim potrebama, ustanova je dužna da pokrene proceduru izrade individualizovanog vaspitno-obrazovnog programa u veoma kratkom roku (u RS najkasnije tri mjeseca od upisa). U jednoj optimalnoj vaspitnoj grupi ne može biti više od jednog djeteta sa smetnjama u razvoju, izuzev u predškolskim ustanovama koje imaju manji broj vaspitnih grupa u odnosu na broj upisane djece sa smetnjama u razvoju, kada u grupi može biti i dvoje djece sa smetnjama u razvoju, ali se broj djece u grupi tada umanjuje za tri. Predškolske ustanove i ustanove koje primjenjuju programe predškolskog vaspitanja i obrazovanja dužne su da otklanjaju arhitektonske barijere i barijere u komunikaciji radi obezbjeđivanja jednakih mogućnosti pristupa predškolskom vaspitanju i obrazovanju. Zakonom je predviđeno i da vaspitna grupa koju pohađa dijete sa posebnim potrebama ima asistenta za inkluziju. Poslove asistenta za inkluziju može da obavlja osoba sa najmanje završenom srednjom školom u četvorogodišnjem trajanju, zdravstvenog smjera. Međutim, poslove asistenta za inkluziju

⁵⁰ „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 119/08 i 1/12

djeteta koje boravi u predškolskoj ustanovi može obavljati i roditelj tog djeteta sa završenom srednjom školom koja ne mora biti zdravstvenog smjera.

127. Na entitetskom nivou pitanje pristupa osnovnom obrazovanju je riješeno Zakonima o osnovnom obrazovanju i vaspitanju u RS⁵¹; u FBiH sa 10 kantona. Ovim zakonom se, također, propisuje da svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti u osnovnom obrazovanju i vaspitanju bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. Glavom V je regulisano obrazovanje i vaspitanje učenika sa smetnjama u psihofizičkom razvoju u specijalnim odjeljenjima i specijalnim školama. U praksi je evidentirano sve više odobrenih asistenata za nastavu u školama putem sistema obrazovanja za sve ali još uvijek nedovoljno.

128. U Okvirnom zakonu o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH⁵² u Članu 3. (Ciljevi srednjeg stručnog obrazovanja i obuke), u stavu a) rečeno je da se, osim općih ciljeva obrazovanja definisanim Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH, u okviru srednjeg stručnog obrazovanja i obuke osigurava se pod jednakim uslovima učeniku pravo na srednje stručno obrazovanje i obuku u skladu sa njegovim interesima i sposobnostima. Stavom b) istog člana predviđa se da se učeniku, u okviru srednjeg stručnog obrazovanja i obuke, pruža podrška u odabiru odgovarajućeg zanimanja i integrisanje u društveni život. Istim zakonom Članom 8. (Razvoj i sadržaj nastavnih planova i programa), u stavu (7) rečeno je da se obrazovanje djece sa teškoćama u razvoju ostvaruje prema programima srednje stručne škole, koje donose nadležne obrazovne vlasti.

129. Pored okvirnog, entiteti su usvojili zakone o srednjem obrazovanju i vaspitanju u RS⁵³ a u FBiH i na nivou kantona. U RS postoje samo tri specijalne škole i to za djecu sa oštećenjima sluha, za djecu sa oštećenjima vida i djecu sa mentalnom retardacijom. Zakon se svake godine sve više primjenjuje poštivajući pravo da djeca imaju asistente u nastavi što se obezbjeđuje zapošljavnjem asistenata u školama. Na području FBiH postoji devet specijalnih škola.

130. Djeca sa posebnim obrazovnim potrebama imaju pravo na srednje obrazovanje. Obrazovanje djece i mladih sa posebnim obrazovnim potrebama sastavni je dio jedinstvenog obrazovnog sistema. U školu za učenike sa posebnim obrazovnim potrebama upisuje se osoba na osnovu rješenja komisije za ocjenjivanje sposobnosti i razvrstavanje, a koje donosi nadležna ustanova. Prijedlog za utvrđivanje, odnosno ponovno utvrđivanje vrste i stepena ometenosti u razvoju može da podnese roditelj, staratelj, član porodice, zdravstvene službe,

⁵¹ „Službeni glasnik RS“, br. 74/08, 71/09 i 104/11)

⁵² „Službeni glasnik BiH“, broj 63/08

⁵³ „Službeni glasnik RS“, br. 74/08, 106/09 i 104/11)

ustanove socijalne i dječje zaštite, škole i druge javne, nevladine i privatne organizacije, kao i pojedinac.

131. U dokumentu Strateški pravci razvoja obrazovanja u BiH sa planom implementacije 2008 – 2015⁵⁴ pod tačkom 4.5. (Poticanje trajnog profesionalnog razvoja nastavnika, direktora i drugih uposlenika u odgojno-obrazovnim ustanovama) navodi se da iza svake uspješne reforme obrazovanja stoji stručan, kompetentan, motivisan i komunikativan kadar koji je spreman na stalno lično usavršavanje. Stoga je od izuzetnog značaja poboljšanje inicijalnog obrazovanja i profesionalnog razvoja obrazovnog osoblja. Pod istom tačkom ovog strateškog dokumenta navodi se da se da su obrazovne vlasti odgovorne za stručno, pedagoško i psihološko obrazovanje i osposobljavanje nastavnika za samostalno obavljanje odgojno-obrazovnog rada. Strategiju razvoja obrazovanja 2010-2014 donjela je i RS u kojoj se posebna pažnja posvećuje i djeci sa posebnim potrebama i poboljšanju njihovog položaja. Jedan od opštih ciljeva je i podići nivo obrazovanja.

132. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH reguliše da se obrazovanje odraslih organizuje u određenim predmetima. Obrazovanje odraslih uključuje profesionalnu obuku, dokvalifikacije, prekvalifikacije i druge aktivnosti koje osiguravaju cjeloživotno učenje. Obrazovanje odraslih detaljnije se reguliše zakonima entiteta, kantona i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, u skladu sa načelima i standardima definisanim ovim zakonom.

133. Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH regulisao je da škole mogu organizovati obuku odraslih u okviru svojih registrovanih aktivnosti, uz saglasnost nadležnih obrazovnih vlasti. Nadležni ministar donosi nastavni plan i program za obrazovanje i obuku odraslih. Polaznicima obuke za odrasle naplaćuje se naknada za obuku. Visinu naknade utvrđuje i donosi školski odbor, uz saglasnost nadležnog ministarstva za obrazovanje.

134. Oblast obrazovanja odraslih u postojećoj zakonskoj regulativi nije na nivou BiH, regulisana je na nivou entiteta i na nivou kantona u FBiH. U praksi se kontinuirano provodi osnovno i srednje obrazovanje odraslih putem kojeg se omogućava da osobe bez završenog osnovnog i srednjeg obrazovanja budu uključene u obrazovni proces i to na način da su određene škole u BiH kojima se takva lica mogu obratiti i koje na najbrži i najkvalitetniji način provode sve potrebne procedure za sticanje osnovnog i srednjeg obrazovanja. Osim određenih škola u BiH koje vrše obrazovanje odraslih uspostavljeni su i centri koji pružaju

⁵⁴ „Službeni glasnik BiH“, broj 63/08

usluge obrazovanja odraslih, s ciljem sticanja dokvalifikacije, prekvalifikacije, određenih vještina i znanja (IT, strani jezici, ...).

135. U Okvirnom zakonu o visokom obrazovanju u BiH⁵⁵ u Članu 7. navodi se da pristup visokom obrazovanju imaju svi oni koji su završili četverogodišnju srednju školu u Bosni i Hercegovini. Dakle, u ovom članu stoji to da visokom obrazovanju kojim se bave licencirane visokoškolske ustanove u Bosni i Hercegovini pristup neće biti ograničen, direktno ili indirektno, prema bilo kojoj stvarnoj ili pretpostavljenoj osnovi, kao što su: spol, rasa, seksualna orijentacija, *fizički ili drugi nedostatak*, bračno stanje, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno, etničko ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom zajednicom, imovina, rođenje, starosna dob ili neki drugi status.

136. Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u BiH, definisana su prava i obaveze studenata, gdje je naznačeno da statut ili ekvivalentni osnovni dokument svake visokoškolske ustanove sadrži odredbe koje štite studente od diskriminacije prema bilo kojem osnovu, kao što su: spol, rasa, seksualna orijentacija, bračni status, boja kože, vjera, jezik, političko ili drugo mišljenje, nacionalno, etničko ili socijalno porijeklo, povezanost s nekom nacionalnom zajednicom, imovina, rođenje ili bilo koji drugi status.

137. Zakon o visokom obrazovanju RS⁵⁶ kao i zakoni kantona u FBiH utvrđuju da nadležna ministarstva imaju obavezu da obezbjeđuju posebna sredstva javnim visokoškolskim ustanovama radi ostvarivanja jednakih uslova za ostvarivanje prava na visoko obrazovanje studentima sa invaliditetom. Kao pozitivne primjer navodimo posebne stipendije za studente sa invaliditetom (u RS se svake godine dodjeli 20 stipendija), a slična praksa postoji i u FBiH. Uspostavljeni su Centri za pomoć studentima sa invaliditetom koji su uključeni u TEMPUS projekat u koji je uključeno 10 Univerziteta u BiH sa ciljem obezbjeđivanja boljih uslova za studente sa invaliditetom u cijeloj BiH.

Član 25. Zdravlje

138. VMFBiH je još 2003. godine ratifikovalo je Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom⁵⁷. Prema ovom dokumentu, Pravilo 2 (*Zdravstvena zaštita*) nalaže da nadležne vlasti BiH, entiteta i Distrikta Brčko trebaju osigurati efikasnu zdravstvenu zaštitu osobama sa invaliditetom kao i da nadležne vlasti BiH, entiteta i Distrikta Brčko trebaju raditi na stvaranju programa na kojima će raditi multidisciplinarni timovi stručnjaka sa svrhom ranog otkrivanja, dijagnosticiranja i tretmana oštećenja. Time se mogu

⁵⁵ „Službeni glasnik BiH“, broj 59/07

⁵⁶ "Službeni glasnik Republike Srpske", br.73/10 i 104/11

⁵⁷ "Službeni glasnik BiH" broj: 41/03

spriječiti, umanjiti ili otkloniti invalidizirajući učinci. U takvim programima treba osigurati punu individualnost u sudjelovanju osoba sa invaliditetom i njihovih porodica, kao i sudjelovanje organizacija osoba sa invaliditetom na nivou planiranja metoda tretmana i njihovih vrednovanja.

139. Na nivou države Bosne i Hercegovine ne postoji jedinstven zakon o zdravstvenoj zaštiti. Zdravstvena zaštita je u nadležnosti entiteta i BDBiH i uređuje se zakonima i drugim propisima entiteta i BDBiH. Prema zakonima⁵⁸, zdravstveno osiguranje je obavezno i dobrovoljno. Obaveznim zdravstvenim osiguranjem osiguravaju se svim osiguranim osobama prava i obaveze iz osnovnog zdravstvenog osiguranja na načelima uzajamnosti, solidarnosti i jednakosti, što znači da su zdravstvene usluge jednako dostupne svim osiguranim osobama bez obzira na spol, dob i vjersku pripadnost. Dobrovoljno osiguranje podrazumijeva dopunsko, dodatno i privatno. Pri dopunskom osiguranju razliku do pune vrijednosti prava na zdravstvenu zaštitu iz osnovnog zdravstvenog osiguranja snosi osigurana osoba sama, među kojima su i osobe sa invaliditetom⁵⁹.

140. U RS je centraliziran sistem zdravstvene zaštite, a u FBiH sistem zdravstvene zaštite je decentraliziran s obzirom da je podijeljena nadležnost federalne vlasti i kantona u oblasti zdravstva, s tim da: federalna vlast ima pravo utvrđivati politiku i donositi zakone koji se tiču ove nadležnosti, a kantoni imaju pravo utvrđivati politiku i provoditi zakone saglasno potrebama nadležnosti u oblasti zdravstva i ostvaruju se od strane kantona koordinirano od federalne vlasti. Svim građanima, pa i osobama sa invaliditetom, garantira se neotuđivo pravo na ostvarivanje zdravstvene zaštite, odnosno na pristupačnu zdravstvenu uslugu, standardne kvalitete jednakog sadržaja.

141. U okviru prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja osobe sa invaliditetom ostvaruju zdravstvenu zaštitu pod jednakim uslovima kao i ostale osigurane osobe, što podrazumijeva pravo na primarnu zdravstvenu zaštitu, specijalističko-konzilijarnu zdravstvenu zaštitu, bolničku zdravstvenu zaštitu, pravo na korištenje lijekova koji su utvrđeni osnovnom i dopunskom listom lijekova, pravo na stomatološko-protetsku pomoć i stomatološko-protetske nadomjestke, pravo na ortopedska i druga pomagala i pravo na zdravstvenu zaštitu u inostranstvu.

⁵⁸ Zakon o zdravstvenom osiguranju RS („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 18/99, 51/01, 70/01, 51/03, 57/03, 17/08, 01/09, 01/09, 106/09); Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH („Službene novine FBiH“, br. 30/97, 7/02 i 70/08); Zakon o zdravstvenom osiguranju Brčko Distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, br. 1/02 7/02 19/07 2/08 i 34/08).

⁵⁹ Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS („Službeni glasnik RS“, broj 106/09); Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH („Službene novine FBiH“, broj 29/97); Zakon o zdravstvenoj zaštiti Brčko Distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, br. 2/01, 19/07 i 2/08)

142. U odnosu na postojeće sisteme prisutne su i razlike u osiguranju sveobuhvatnih mjera zdravstvene zaštite za osobe sa invaliditetom. S ciljem ostvarivanja jednakih uslova posebno na prostoru FBiH za provođenje obaveznog zdravstvenog osiguranja u svim kantonima za određene prioritetne programe zdravstvene zaštite i pružanje prioritetnih najsloženijih oblika zdravstvene zaštite iz određenih specijalističkih djelatnosti u okviru Zavoda za zdravstveno osiguranje i reosiguranje FBiH, uspostavljen je Fond solidarnosti putem kojeg se osiguravaju dodatna sredstva namjenjena za specijalističko liječenje. U RS je sistem centraliziran tako da ne postoji razlika u obimu zaštite. Kada se uporede sistemi FBiH, RS i BDBiH također postoji razlika u odnosu na pojedine oblike zaštite, ali se u cjelini može zaključiti da se osobama sa invaliditetom osiguravaju osnovni oblici zaštite.

143. Na primarnom nivou zdravstvene zaštite, pri domovima zdravlja, organizirani su i funkcioniraju, tj. pružaju usluge, centri za mentalno zdravlje i centri za fizikalnu rehabilitaciju s ciljem ostvarivanja jednakih uslova za provođenje obaveznog zdravstvenog osiguranja u skladu sa zakonom, a u cilju što dostupnije zdravstvene zaštite.

Centri za mentalno zdravlje u zajednici u FBiH, RS i BDBiH obavljaju promociju i prevenciju mentalnog zdravlja, rehabilitaciju mentalno oboljelih osoba, prevenciju invaliditeta i rehabilitaciju, te brigu i pomoć onesposobljenih. Osim ovih poslova, centar za mentalno zdravlje u zajednici obavlja i zdravstveno-promotivni rad na unaprjeđenju mentalnog zdravlja u zajednici; proaktivan pristup u prepoznavanju i ranom dijagnosticiranju osoba sa rizikom po mentalno zdravlje; edukaciju bolesnika, članova porodice i radne okoline; psihološko savjetovanje u porodici i zajednici; procjenu rizika po mentalno zdravlje u zajednici; planiranje i provođenje okupacione terapije u zajednici; psihološka mjerenja putem testova; vanbolničke terapijske i rehabilitacione postupke iz domena zaštite mentalnog zdravlja; socioterapiju; i tretman bolesti ovisnosti u vanbolničkim uslovima.

144. Centri za fizikalnu rehabilitaciju obavljaju zdravstveno promotivni rad iz oblasti fizikalne medicine; vanbolničke terapijske i rehabilitacione postupke iz domena fizikalne medicine; okupacione tretmane; testiranje i procjena testove, te surađuje sa drugim službama s ciljem unaprjeđenja tretmana pacijenata.⁶⁰

145. Svaka osigurana osoba, uključujući i osobe sa invaliditetom, ima pravo na slobodan izbor doktora opće prakse i stomatologa, kao i mogućnost ostvarivanja prava na lijekove i cjepiva u skladu s provedbenim propisima temeljenim na načelima zdravstvene struke i medicinske etike, te dobrovoljno registriranje kod timova primarne zdravstvene zaštite koje je i dugoročno propagirano.

⁶⁰ Njihova uspostava u FBiH, RS i BDBiH je regulisana zakonima o zdravstvenoj zaštiti

146. Prema standardnim Pravilima UN-a, Pravilo 15 (*Zakonodavstvo*) nalaže da su nadležne vlasti BiH, entiteta i Distrikta Brčko odgovorne za kreiranje zakonskih temelja za mjere kojima se ostvaruju ciljevi pune participacije i ravnopravnosti osoba sa invaliditetom.

U Bosni i Hercegovini na snazi je mnoštvo zakona koji su u velikoj mjeri harmonizirani.

- U FBiH koja ima decentralizirani sistem riječ je o mnoštvu zakona koji regulišu oblast zdravstva: Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Zakon o zdravstvenom osiguranju, Zakon o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata, Zakon o krvi i krvnim sastojcima, Zakon o transplantaciji organa i tkiva u svrhu liječenja, Zakon o lijekovima i medicinskim sredstvima, Zakon o apotekarskoj djelatnosti, Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, Zakon o sistemu poboljšanja kvalitete, sigurnosti i o akreditaciji u zdravstvu, Zakon o ograničenoj upotrebi duhanskih prerađevina, Zakon o zdravstvenoj ispravnosti živežnih namirnica i predmeta opće upotrebe, Zakon o prometu otrova, Zakon o evidencijama u oblasti zdravstva, Zakon o radijacijskoj i nuklearnoj sigurnosti u Bosni i Hercegovini, Zakon o sprječavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga.
- U RS sistem je centraliziran i uređen: Zakon o zdravstvenom osiguranju, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Zakon o zaštiti osoba sa mentalnim poremećajima, Pravilnik o organizaciji, radu i finansiranju komisija za zaštitu osoba sa mentalnim poremećajima.

Na primarnom nivou zdravstvene zaštite uspostavljen je koncept porodične medicine, uspostavljena mreža centara za ambulantnu fizikalnu rehabilitaciju i mreža centara za zaštitu mentalnog zdravlja u zajednici (24 CBR i 22 CMZ, teritorijalno ravnomjerno raspoređenih u Republici Srpskoj). Ustanove su prošle kroz program rekonstrukcije prostora i opremanja standardnim setovima nove medicinske opreme. Na nivou sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite izvršena su značajna kapitalna ulaganja koja su omogućila nove metode i tehnike dijagnostike, liječenja i rehabilitacije u koja su uključene i osobe sa invaliditetom. Reformski procesi obuhvatili su edukaciju zdravstvenih radnika i saradnika na polju njihovih kliničkih znanja, novih pristupa ka multidisciplinarnom i timskom radu, prije svega u uspostavljenim službama u jedinicama lokalne samouprave, uključivanju korisnika u zajednički program brige o zdravlju. U pogledu unapređenja kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga učinjen je značajan napredak u uspostavljanju organizacionih jedinica za kvalitet u zdravstvenim ustanovama: Agencija za sertifikaciju, akreditaciju i unapređenja kvaliteta zdravstvene zaštite u RS; uspostavljeni su etički odbori u zdravstvenim ustanovama; realizuje se projekat Unapređenja sistema kvaliteta i menadžmenta u zdravstvenim ustanovama. Arhitektonske barijere kao prepreka pristupu licima sa invaliditetom zdravstvenim ustanovama su otklonjene

u svim centrima za fizikalnu rehabilitaciju i svim rekonstruisanim domovima zdravlja i ambulantom porodične medicine, a to je i standard koji je uveden za sve novoizgrađene zdravstvene ustanove na osnovu Pravilnika o uslovima za početak rada zdravstvene ustanove.⁶¹ Ostvarivanje prava na ortopedska i druga pomagala regulisano je podzakonskim aktima Fonda zdravstvenog osiguranja Republike Srpske bez diskriminacije po uzroku nastanka, vrsti invaliditeta i prebivališta.

147. Kada je u pitanju unapređenje sistema u posljednjim godinama usvojeno je mnoštvo strateških dokumenata kojim se nastoji unaprijediti sistem zdravstvene zaštite kako u FBiH, RS i BDBiH kao što su Politika za unapređenje ranog rasta i razvoja djece, Politika unapređivanja ishrane djece do pet godina života, Program prevencije masovnih nezaraznih bolesti i Politika Strategija mentalnog zdravlja. U okviru projekta Globalnog fonda za borbu protiv HIV/AIDS, tuberkuloze i malarije urađene su brošure i edukativni materijal, ali nije pripremljen na Brajevom pismu.

148. Osobe sa invaliditetom imaju pristup zdravstvenoj rehabilitaciji što je regulisano u RS Pravilnikom o uslovima i načinu ostvarivanja prava na produženu medicinsku rehabilitaciju u specijalizovanim ustanovama za rehabilitaciju⁶² i Upustvom o primjeni Pravilnika o uslovima i načinu ostvarivanja prava na produženu medicinsku rehabilitaciju u specijalizovanim ustanovama za rehabilitaciju⁶³. U FBiH je regulisano Pravilnikom o organizaciji, bližim uslovima prostora, medicinsko-tehničke opreme, stručnog kadra, koje trebaju ispunjavati centri za mentalno zdravlje u zajednici, kao i edukaciji u oblasti zloupotrebe psihoaktivnih supstanci⁶⁴ i Pravilnikom o bližim uvjetima koje mora ispunjavati centar za fizikalnu rehabilitaciju⁶⁵, kao i način njegovog organiziranja.

149. Osobe sa invaliditetom u FBiH i RS imaju mogućnost zdravstvene zaštite u ustanovama socijalne zaštite, koje zbrinjavaju djecu bez roditelja, djecu za koju se roditelji ne brinu, socijalno zapuštenu djecu, tjelesno i duševno oštećenu djecu, odrasle osobe, te nemoćne i stare osobe, a to se obavlja se na nivou primarne zdravstvene zaštite što se uređuje ugovorom između doma zdravlja odnosno privatnog zdravstvenog radnika i zavoda zdravstvenog osiguranja.

U ustanovama socijalne zaštite koje zbrinjavaju lica ovisna o tuđoj pomoći, a kojim je potrebna zdravstvena njega i rehabilitacija, po uputama i pod stručnim nadzorom doktora medicine, osiguravaju se mjere zdravstvene zaštite saglasno uvjetima prostora, opreme i kadra

⁶¹ „Službeni glasnik Republike Srpske“ broj: 121/11

⁶² „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 63/10

⁶³ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 68/10

⁶⁴ „Službene novine Federacije BiH“, broj 73/11

⁶⁵ „Službene novine Federacije BiH“, broj 29/12

koje propisuje kantonalni ministar. Troškove zdravstvene zaštite iznad utvrđenog standarda snosi ustanova socijalne zaštite.

150. Osobe sa invaliditetom u FBiH i RS imaju mogućnost zaštite u lječilištima, zdravstvenim ustanovama na sekundarnom nivou, u kojima se prirodnim ljekovitim izvorima provodi preventivna zdravstvena zaštita, specijalistička i bolnička rehabilitacija, odnosno, provođenje svih mjera rehabilitacije.

151. Postojeći sistemi zdravstvene zaštite u Bosni i Hercegovini uređuju zdravstveno osiguranje, kao dio socijalnog osiguranja građana koji čini jedinstven sistem u okviru koga građani ulaganjem sredstava, na načelima uzajamnosti i solidarnosti, obavezno osiguravaju ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu i druge oblike osiguranja na način koji je utvrđen zakonima o zdravstvenoj zaštiti i propisima donesenim na osnovu tih zakona. Zakoni o zdravstvenom osiguranju sadrže odredbu o zabrani bilo kojeg oblika diskriminacije osiguranih lica, po bilo kom osnovu: veličina doprinosa, socijalno porijeklo i dr. Ovi zakoni propisuju kategorije osiguranika, prema kojem su osiguranici i korisnici penzija i korisnici prava na profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje prema propisima o penzijskom i invalidskom osiguranju kojima je priznato svojstvo ratnog, mirnodopskog i civilnog invalida rata, odnosno status korisnika porodične invalidnine saglasno pozitivnim propisima, ako nisu zdravstveno osigurani po drugom osnovu.

152. Zakonima u BiH utvrđeno je pravo pacijenata na informacije koje mogu biti saopštene pacijentu usmeno ili pisano, na razumljivom jeziku za pacijenta, a ako je u pitanju strani državljanin, u pravilu, na njegovom maternjem jeziku ili uz prisustvo ovlaštenog prevodioca, odnosno tumača znakovnog jezika, ako je u pitanju pacijent sa onesposobljenjem. „Razumljivi rječnik“ podrazumijeva davanje informacija koje su prilagođene obrazovnom nivou, fizičkom, psihičkom i emocionalnom stanju osoba kojima se daje savjet, odnosno informacija.

Član 26. Osposobljavanje i rehabilitacija

153. Osposobljavanje i rehabilitacija je u nadležnosti entiteta. Osobe sa invaliditetom ostvaruju pravo na svaki oblik zdravstvene zaštite u istom obimu, kvaliteti i standardu kao sve osigurane osobe bez diskriminacije po bilo kakvoj osnovi. Pravo na medicinsku rehabilitaciju propisano je entitetskim zakonskim aktima, te provedbenim propisima. Medicinska rehabilitacija se provodi na sva tri nivoa zdravstvene zaštite (primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj) kao i u specijaliziranim zavodima koji koriste prirodni faktor u liječenju, banjsko-

klimatska lječilišta. Usluge rehabilitacije su neujednačene, te se osiguravaju prema mogućnostima nadležnih institucija.

154. Na nivou primarne zdravstvene zaštite u FBiH organizirana je medicinska rehabilitacija u zajednici putem Centara za mentalno zdravlje u zajednici i Centara za fizikalnu rehabilitaciju. *Centri za mentalnu rehabilitaciju* svoje aktivnosti provode kroz rehabilitaciju u zajednici osiguravajući promociju i prevenciju kao i rehabilitaciju mentalnog zdravlja. *Centri za fizikalnu rehabilitaciju* osiguravaju promociju zdravlja, prevenciju invaliditeta, kao i fizikalnu rehabilitaciju te brigu i pomoć onesposobljenim i djeluju u zajednici. Zdravstvene usluge se pružaju u zajednici putem multidisciplinarnih timova. Usvojen je Pravilnik o bližim uvjetima koje mora ispunjavati centar za fizikalnu rehabilitaciju, kao i način njegovog organiziranja⁶⁶.

155. Na nivou sekundarne zdravstvene zaštite medicinska rehabilitacija se provodi, u općim i kantonalnim bolnicama, u kojima su uglavnom zastupljeni svi vidovi fizikalne rehabilitacije uključujući i hidroterapiju. Tercijarni nivo medicinske rehabilitacije vezana je za *kliničke centre*, odnosno za Institute za rehabilitaciju u kojim se provodi sveobuhvatna stacionarna medicinska rehabilitacija. Rehabilitacija se provodi i u specijaliziranim zdravstvenim ustanovama koje koriste prirodni faktor u liječenju kao što su zavodi i banjско-klimatska lječilišta. U FBiH postoji 6 takvih zdravstvenih ustanova koje koriste prirodan faktor u liječenju i rehabilitaciji. Ove institucije rade ugovorno ili komercijalno, te svoje usluge iz oblasti medicinske rehabilitacije realiziraju na temelju ugovora sa udruženjima, fondovima zdravstvenog osiguranja ako su nastavak bolničkog liječenja i sl., pod povoljnim uslovima. Ove usluge nisu obuhvaćene obveznim zdravstvenim osiguranjem.

156. Isporučitelji ortopedskih i drugih pomagala, na koja osobe sa invaliditetom ostvaruju pravo skladno Pravilniku o medicinskim pomagalima⁶⁷, obavezni su osigurati kontinuirano snabdijevanje, servis i popravke ortopedskih i drugih pomagala, čime se osigurava odgovarajuća kvaliteta ovog vida zdravstvene zaštite. Osiguranoj osobi ZZO osigurava pomagalo odgovarajućeg standarda i kvalitete te vrijednosti u skladu s navedenim Pravilnikom.

157. Profesionalna rehabilitacija je kontinuirani dio opće rehabilitacije koja obuhvaća profesionalno usmjeravanje, profesionalno osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Ona je usmjerena prema što bržem uključivanju osobe sa invaliditetom u rad u zanimanju gdje će postizati najpovoljniji radni učinak s najmanjim izgledom da dođe do

⁶⁶ „Službene novine Federacije BiH“, broj 29/12

⁶⁷ „Službene novine FBiH“ broj 58/06, "Službeni glasnik RS", broj 22/2008 - prečišćen tekst, 42/2008, 106/2008, 110/2008 - ispr., 115/2008, 120/2008 - ispr., 17/2010, 22/2010 - ispr. i 80/2010

daljnjeg narušavanja njezinih preostalih radnih i općih sposobnosti. Profesionalnu rehabilitaciju organiziraju i izvode ustanove za profesionalnu rehabilitaciju, srednje škole ili druge pravne osobe koje ispunjavaju uslove za njezino provođenje.

158. Skladno Zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom⁶⁸, Fondovi⁶⁹ provode različite aktivnosti čiji je cilj integracija osoba sa invaliditetom u svijet rada. Zavod za zapošljavanje odlučuje o načinu ostvarivanja prava na profesionalnu rehabilitaciju nezaposlenih osoba sa invaliditetom, dok je organiziraju i izvode ustanove za profesionalnu rehabilitaciju, srednje škole ili druge pravne osobe koje ispunjavaju uslove za osposobljavanje. Profesionalna rehabilitacija uključuje sljedeće aktivnosti: utvrđivanje preostalih radnih i općih sposobnosti; profesionalno informiranje, savjetovanje i procjenu profesionalnih mogućnosti; analizu tržišta rada, mogućnost zapošljavanja i uključenja u rad; procjenu mogućnosti izvođenja razvoja i usavršavanja programa profesionalnog osposobljavanja; radno osposobljavanje, dokvalifikaciju, prekvalifikaciju i programe za održavanje i usavršavanje radnih i radno-socijalnih vještina i sposobnosti u razdoblju do zapošljavanja.

159. Zakonom o pravima branilaca i članova njihove porodice⁷⁰ propisano je pravo na rehabilitaciju branilaca kod kojih je usljed bolesti ili povrede došlo do težeg oštećenja organizma. Na temelju preostale radne sposobnosti imaju pravo na profesionalnu rehabilitaciju uključujući i školovanje za obavljanje poslova za koje se traži viša školska sprema od one koju ima. Profesionalna rehabilitacija osigurava se za osposobljavanje za vršenje ranijeg ili drugog odgovarajućeg zanimanja, stručno osposobljavanje za vršenje određenog zanimanja i stručno usavršavanje.

160. U RS se osobama koje trebaju prekvalifikaciju da bi održali zaposlenost obezbjeđeni su uslovi za prekvalifikaciju, sredstva za ponovno zapošljavanje kada ostanu tehnološki višak. Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju RS⁷¹ članom 56. reguliše prava za prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju ukoliko zbog smanjene radne sposobnosti nije u mogućnosti obavljati poslove na tom radnom mjestu. U RS još uvijek nisu razvijeni programi za prebacivanje na otvoreno tržište osoba sa invaliditetom koje su zaposlene u zaštitnim radionicama.

⁶⁸ "Službene novine FBiH" broj: 9/10, "Sl. glasnik RS", broj 37/11

⁶⁹ Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom FBiH i Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom RS

⁷⁰ „Službene novine Federacije BiH“, br. 61/06, 27/08 i 32/08

⁷¹ "Službeni glasnik Republike Srpske", broj 134/11

161. Pristup asistivnoj tehnologiji u RS je većim dijelom u nadležnosti Fonda zdravstvenog osiguranja RS i regulisan je Pravilnikom o pravu na ortopedska i druga pomagala⁷² koji liste pomagala mijenja na godišnjem nivou sa ciljem da postojeća sredstva za nabavku pomagala rasporedi optimalno i omogući nove asistivne tehnologije. U 2012. godini novim pravilnikom se smanjuju rokovi korištenja pomagala za djecu i omladinu i priprema reparacija pomagala da bi veći broj korisnika imao pristup pomaglima (stari sa invaliditetom). Još uvijek je prisutna i besplatna raspodjela pomagala koja su dobijena u humanitarnim pomoćima koja najviše utiču na poboljšanje kvaliteta života korisnika ortopedskih pomagala (kreveti na električni pogon, liftovi za dizanje, sobna kolica, hodalice, skuteri na električni pogon). Pristup asistivnim tehnologijama se omogućuje i putem projekata koja udruženja osoba sa invaliditetom apliciraju prema Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite RS kao i u lokalnim zajednicama.

162. U FBiH Osnovnim paketom zdravstvenih prava obezbjeđuju se i zdravstvene usluge utvrđene prioritetnim federalnim programima zdravstvene zaštite i prioritetnim najsloženijim oblicima zdravstvene zaštite iz određenih specijalističkih djelatnosti utvrđene Odlukom o utvrđivanju prioritetnih vertikalnih programa zdravstvene zaštite od interesa za FBiH i prioritetnih najsloženijih oblika zdravstvene zaštite iz određenih specijalističkih djelatnosti koji će se pružati osiguranim osobama na teritoriju FBiH⁷³. Humana reprodukcija osoba sa invaliditetom je zdravstvena usluga utvrđena spomenutom Odlukom o utvrđivanju prioritetnih vertikalnih programa zdravstvene zaštite od interesa za FBiH.

163. Sistem rehabilitacije se provodi u svim zajednicama, rehabilitacioni tim postaje fleksibilniji i aktivno učestvuje u svim vidovima rehabilitacije. Rehabilitacija obuhvata sve dobne skupine. Liječenje u zajednici povećava pristupačnost i kvalitet usluge za osobe sa invaliditetom i njihove porodice. Usluge obuhvataju primarni tretman oštećenja i invaliditeta u centru i kod kuće, kao i edukaciju pacijenta, promociju zdravlja i prevenciju bolesti i invaliditeta.

Član 27. Rad i zapošljavanje

164. Pitanja rada se definišu na entitetskim nivoima putem sistemskih zakona u oblasti zapošljavanja: Zakon o radu i Zakon o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti, kao i Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju koji štite osobe sa invaliditetom od diskriminacije.

⁷² „Službeni glasnik RS“, br. 42/09, 51/09, 64/09, 101/09,02/10, 10/10, 73/10, 101/10, 17/11, 42/11

⁷³ "Službene novine Federacije BiH", br. 8/05, 11/07, 44/07, 97/07 i 33/08

165. Zakonom o radu⁷⁴ propisano je da osoba koja traži uposlenje, kao i osoba koja se uposli, ne može biti stavljena u nepovoljni položaj zbog rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja, rođenja ili kakve druge okolnosti, članstva ili nečlanstva u političkoj stranci, članstva ili nečlanstva u sindikatu, **tjelesnih i duševnih poteškoća** glede angažiranja, obrazovanja, promicanja, uvjeta i zahtjeva rada, otkazivanja ugovora o radu ili drugih pitanja koja proističu iz radnog odnosa. Shodno navedenom tjelesne i duševne poteškoće su jedan od diskriminatornih osnova i ne mogu biti razlog stavljanja u nepovoljniji položaj invalidnih lica u odnosu na druge osobe. Skladno Zakonu o radu plaće uposlenika utvrđuju se kolektivnim ugovorom, pravilnikom o radu i ugovorom o radu.

166. Prema Zakonu o radu zaposleniku koji je pretrpio povredu na radu ili je obolio od profesionalne bolesti, za vrijeme dok je privremeno nesposoban za rad, poslodavac ne može otkazati ugovor o radu.

167. U slučajevima i za vrijeme bolovanja, poslodavac ne može zaposleniku otkazati ugovor o radu koji je u skladu sa ovim zakonom zaključen i na određeno vrijeme.

168. Ostajanje na radu nije opcija koja ovisi od osobe sa invaliditetom nego stručne zdravstvene službe. U skladu sa Zakonom o radu zaposlenik koji je privremeno bio nesposoban za rad zbog ozljede ili ozljede na radu, bolesti ili profesionalne bolesti, a za koga nakon liječenja i oporavka nadležna zdravstvena ustanova ili ovlaštenu liječnik utvrdi da je sposoban za rad, ima pravo vratiti se na poslove na kojima je radio prije nastupanja privremene nesposobnosti za rad ili na druge odgovarajuće poslove. U skladu sa članom 66. istog zakona ako mjerodavna ustanova ocjeni da kod zaposlenika postoji smanjena radna sposobnost ili neposredna opasnost od nastanka invalidnosti, poslodavac mu je dužan u pisanom obliku ponuditi druge poslove za koje je zaposlenik sposoban. Međutim, ukoliko nadležna zdravstvena ustanova utvrditi potpuni gubitak radne sposobnosti zaposlenika, ne postoji mogućnost ostanka na radu nego se isti penzionise u skladu sa propisima o penziono-invalidskom osiguranju.

169. Zakon o radu ima posebno poglavlje koje predviđa zaštitu zaposlenika privremeno ili trajno nesposobnog za rad. U skladu sa Zakonom o radu zaposlenik koji je pretrpio povredu na radu ili je obolio od profesionalne bolesti, za vrijeme dok je privremeno nesposoban za rad, poslodavac ne može otkazati ugovor o radu. Također, općenito, poslodavac samo uz prethodnu saglasnost vijeća zaposlenika može otkazati ugovor o radu zaposleniku kod kojeg

⁷⁴ „Službene novine FBiH“, br: 43/99, 32/00 i 29/03

postoji smanjena radna sposobnost ili neposredna opasnost od nastanka invalidnosti. U skladu sa Zakonom o radu ako mjerodavna ustanova ocjeni da kod zaposlenika postoji smanjena radna sposobnost ili neposredna opasnost od nastanka invalidnosti, poslodavac mu je dužan u pisanom obliku ponuditi druge poslove za koje je zaposlenik sposoban. Zaposlenik, koji je pretrpio povredu na radu ili obolio od profesionalne bolesti ima prednost pri stručnoj naobrazbi, osposobljavanju i usavršavanju koje organizira poslodavac.

170. Problem neformalne ekonomije koji u našoj državi predstavlja nelegalan, neprijavljen rad, nastoji se prvenstveno rješavati pojačanim inspekcijskim nadzorom pravnih lica-poslodavaca, te preventivnim i represivnim mjerama u smislu ispravljanja nedostataka naknadnom prijavom osobe zatečene na radu ili u slučaju većih kršenja izricanjem prekršajne novčane kazne. Međutim, inspekcija rada u svojim evidencijama nema metodologiju koja bi posebno evidentirala i izdvajala osobe sa invaliditetom zatečena „na radu na crno“.

171. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom⁷⁵ reguliše upošljavanje osoba sa invaliditetom i uključivanje na tržište rada pod općim i posebnim uvjetima. Pod općim uvjetima upošljavaju se osobe s invaliditetom na otvorenome tržištu rada, u državnim tijelima, tijelima pravosuđa, tijelima lokalne uprave, javnim službama, ustanovama, fondovima, javnim poduzećima, gospodarskim društvima i drugim pravnim osobama koje nisu osnovane za upošljavanje osoba s invaliditetom, skladno zakonu. Prednost pri upošljavanju u subjektima u okviru javnoga sektora imaju osobe s invaliditetom ako, pored općih, ispunjavaju i posebne uvjete za radno mjesto.

172. Pod posebnim uvjetima upošljavaju se osobe s invaliditetom u ustanovi ili gospodarskom društvu koja su osnovana radi upošljavanja osoba s invaliditetom.

Pod upošljavanjem pod posebnim uvjetima, smatra se i upošljavanje u organizacijama osoba s invaliditetom, i samoupošljavanje (pokretanje obrta, obavljanje samostalne djelatnosti i obavljanje poljogospodarske djelatnosti kao jedinog i glavnog zanimanja). Pravo na upošljavanje pod posebnim uvjetima imaju osobe s invaliditetom s najmanje 60% invaliditeta, osobe s najmanje 70% tjelesnog oštećenja, ukoliko to oštećenje ima za posljedicu smanjenje radne sposobnosti i osobe sa lakim i umjerenim intelektualnim teškoćama.

173. Donošenjem navedenog Zakona stvoreni su i preduslovi za osnivanje FPRZOSI koji je osnovan 2010. godine. Djelatnost FPRZOSI je, među ostalim, i provođenje politike razvijanja i unapređivanja profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom; finansiranje ili sufinansiranje ustanova za profesionalnu rehabilitaciju i radnih centara; isplata

⁷⁵ „Sl. novine F BiH“, broj 09/10

novčanog poticaja; sufinansiranje razvoja postojećih programa te uvođenja novih tehnologija i programa namijenjenih zapošljavanju osoba sa invaliditetom; sufinansiranje programa za održavanje zaposlenosti osoba s invaliditetom; sufinansiranje i financiranje programa edukacije stručnih osoba na području profesionalne rehabilitacije; te sufinansiranje i financiranje programa istraživanja i razvoja profesionalne rehabilitacije.

174. Za ostvarivanje prava na poticaje pri zapošljavanju osoba s invaliditetom nije relevantno je li invaliditet stečen tokom rada ili je nastao ranije, stoga su kod prava na ostvarivanje poticaja FPRZOSI sve vrste invaliditeta i načini nastanka invaliditeta izjednačeni. Isplaćeni poticaji odnose se na povrat doprinosa i poreza na plaću zaposlene osobe sa invaliditetom.

175. Stimulansi koji se utvrđuju ugovorom o upošljavanju osoba sa invaliditetom zaključenim sa nositeljem osiguranja upošljavanja su: jednokratna materijalna davanja, sredstva za prilagođavanje radnog mjesta i uvjeta rada, kreditna sredstva po povoljnijim uvjetima namijenjena kupovini strojeva, opreme, alata, pribora potrebnog za upošljavanje osoba sa invaliditetom, poslovnog prostora i sredstva naknade razlike zbog smanjenog radnog učinka ili za sufinansiranje dijela plate asistenta (pomagača u radu) osoba s invaliditetom tijekom rada.

176. U Republici Srpskoj pitanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom garantovano je Ustavom i uređeno zakonima i drugim aktima. Ustav Republike Srpske u članu 40. stav 3. garantuje osobama sa invaliditetom posebnu zaštitu. Republika Srpska je u okviru svoje ustavne nadležnosti donjela sve potrebne zakone u oblasti rada i zapošljavanja kojima je obezbjedila zaštitu od diskriminacije za sve osobe sa invaliditetom bez obzira na vrijeme nastanka i uzroke invalidnosti. Zakon o radu⁷⁶ zabranjuje diskriminacija radnika i osobe koja traži zaposlenje po osnovu rase, etničke pripadnosti, boje kože, pola, jezika, tjelesnog i društvenog zdravlja i drugih obilježja koja nisu u neposrednoj vezi sa prirodom radnog odnosa. Zakon o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti, garantuje jednakost u ostvarivanju prava na zapošljavanje i zabranjuje diskriminacije po svim osnovama kada je u pitanju zapošljavanje. Zakon o zaštiti na radu⁷⁷, zabranjuje diskriminaciju radnika u ostvarivanju zaštite i zdravlja na radu po svim osnovama utvrđenim Zakonom o radu. Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida⁷⁸ zabranjena je diskriminacija po osnovu pola i polne orijentacije, polazeći od toga da je Zakon o radu kao sistemski propis zabranio diskriminaciju po svim osnovama.

⁷⁶ „Službeni glasnik Republike Srpske”, broj 55/07

⁷⁷ „Službeni glasnik Republike Srpske”, broj 30/10

⁷⁸ „Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 54/09, 37/11

177. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida RS predvidio je više oblika zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Osoba sa invaliditetom ima pravo na zapošljavanje na tržištu rada pod opštim i posebnim uslovima. Zapošljavanje pod opštim uslovima osoba sa invaliditetom ostvaruje se posredstvom službi za zapošljavanje, agencija i samostalno pod uslovima propisanim Zakonom o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti. Pravo na zapošljavanje pod posebnim uslovima imaju osobe sa najmanje 40% invalidnosti, lica sa najmanje 70% tjelesnog oštećenja i lica sa lakom i umjerenom mentalnom retardacijom. Zapošljavanjem osoba sa invaliditetom pod posebnim uslovima smatra se obavezno zapošljavanje osoba sa invaliditetom u republičkim organima uprave, organima lokalne samouprave, organima pravosuđa, javnim ustanovama i fondovima, te javnim preduzećima koja nisu osnovana za zapošljavanje osoba sa invaliditetom u skladu sa ovim zakonom.

178. Zapošljavanje pod posebnim uslovima je i zapošljavanje u privrednom društvu ili zaštitnoj radionici, osnovanim radi zapošljavanja osoba sa invaliditetom koji se na osnovu radnih i opštih sposobnosti ne mogu zaposliti na otvorenom tržištu rada ili održati svoje zaposlenje uz primjenu olakšica utvrđenih zakonom. Zapošljavanjem pod posebnim uslovima smatra se i samozapošljavanje, odnosno osnivanje privrednog društva i obavljanje samostalne djelatnosti. Zakon o radu i Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju omogućavaju rad van prostorija poslodavca i kod kuće radnika čime su proširene mogućnosti zapošljavanja. Zapošljavanje u javnim ustanovama se uglavnom odvija po kvotnom principu, ali za osobe koje se zapošljavaju u javnom sektoru se ne obezbjeđuje poticaj za prilagođavanje radnih mjesta što utiče na smanjenu stopu zapošljavanja u javnim ustanovama.

179. Pristup tržištu rada omogućen je svim građanima jednako, a osobama sa invaliditetom je obezbijeđen kroz Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju.

180. Prilagođavanje radnih mjesta je obezbijeđeno za osobe koje se zapošljavaju u privatnom i nevladinom sektoru, ali ne i za javni sektor. Svi stimulansi za zapošljavanje su dostupni privatnom i nevladinom sektoru, ali nisu dostupni javnom sektoru zbog njegove obaveze utvrđene zakonom da, prema kvotnom sistemu, zapošljava osobe sa invaliditetom.

Strategija zapošljavanja RS, Akcioni plan zapošljavanja i ciljani programi zapošljavanja obezbjeđuju punu jednakost osoba sa invaliditetom u pristupu zapošljavanju i svim resursima. Osobe sa invaliditetom uživaju jednaka prava po osnovu rada kao i ostala lica. Nema diskriminacije po pitanju trajanja zaposlenja, napredovanja u službi i njima se obezbjeđuje potpuna zaštita na radu. Zakon o radu obezbjeđuje zaštitu svih zaposlenih na

ravnopravoj osnovi kao i osoba sa invaliditetom kada su u pitanju povoljni uslovi rada uključujući i jednake mogućnosti i jednaku platu za rad iste vrijednosti, sigurne uslove rada koji nisu štetni po zdravlje uključujući i zaštitu od svih vidova uznemiravanja. Osobe sa invaliditetom jednako kao i ostali radnici mogu ostvariti svoja radnička i sindikalna prava. Osobe sa invaliditetom jednako kao i druge osobe imaju pristup općim tehničkim programima kao i programima profesionalne orijentacije, zavodu za zapošljavanje i agencijama koje posreduju u zapošljavanju. Što se tiče promovisanja mogućnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom u RS postoji Fond za profesionalnu rehabilitaciju i za zapošljavanje u čijoj je nadležnosti promovisanje zapošljavanja stimulisanje i finansijska podrška zapošljavanja i samozapošljavanja.

181. Zakonom o radu su zagantovana jednaka prava svim građanima pa i osobama sa invaliditetom pa je zabranjen prisilan rad, propisan je način zaštite od uznemiravanja, gdje je teret dokazivanja na poslodavcu. Zabrana nezakonitog otkaza je uređena Zakonom o radu. Otkazni rok za osobe sa invaliditetom je dvostruko duži od ostalih radnika. Svi mehanizmi zaštite od neopravdanog otkaza ugovora o radu, kao što su obraćanje poslodavcu, inspekciji, sudovima, Agenciji za mirno rješavanje jednako su dostupni osobama sa invaliditetom. Postoje i kazne za prekršaje koji se počine nezakonitim otkazom i predviđena je mjera u slučaju sudskog spora koja se odnosi na vraćanje radnika na rad za vrijeme trajanja spora.

182. Strategija zapošljavanja RS, Akcioni plan zapošljavanja i ciljani programi zapošljavanja obezbjeđuju punu jednakost osoba sa invaliditetom u pristupu zapošljavanju i svim resursima. Osobe sa invaliditetom uživaju jednaka prava po osnovu rada kao i ostala lica. Nema diskriminacije po pitanju trajanja zaposlenja, napredovanja u službi i njima se obezbjeđuje potpuna zaštita na radu. Zakon o radu obezbjeđuje zaštitu svih zaposlenih na ravnopravnoj osnovi kao i osoba sa invaliditetom kada su u pitanju povoljni uslovi rada uključujući i jednake mogućnosti i jednaku platu za rad iste vrijednosti, sigurne uslove rada koji nisu štetni po zdravlje uključujući i zaštitu od svih vidova uznemiravanja. Osobe sa invaliditetom jednako kao i ostali radnici mogu ostvariti svoja radnička i sindikalna prava. Osobe sa invaliditetom jednako kao i druge osobe imaju pristup općim tehničkim programima kao i programima profesionalne orijentacije, zavodu za zapošljavanje i agencijama koje posreduju u zapošljavanju. Što se tiče promovisanja mogućnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom u RS postoji Fond za profesionalnu rehabilitaciju i za zapošljavanje u čijoj je nadležnosti promovisanje zapošljavanja, stimulisanje i finansijska podrška zapošljavanja i samozapošljavanja.

183. Prema podacima Fonda za osposobljavanje i zapošljavanje lica sa invaliditetom RS, od ukupnog broja lica koja su koristila sredstva za zapošljavanje i samozapošljavanje, 94% su muškarci, a 6% žene, što je posljedica povećanog broja invaliditeta u populaciji muškaraca nastalog usljed ratnih dejstava.

184. Posebna zaštita za bolesne i invalidne radnike u RS dodatno se uređuje i obezbjeđuje Opštim kolektivnim ugovorom.⁷⁹

185. U BDBiH zapošljavanje osoba sa invaliditetom uređeno je Zakonom o zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti⁸⁰ za sve osobe i Zakonom o radu⁸¹. Zakon o zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti, drugih propisa i akata Zavoda i agencije za zapošljavanje, obezbjeđuje jednakost svih osoba koje traže zaposlenje. U stavu 2. člana 5. Zakona o zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti rečeno je da posebna zaštita određenih kategorija osoba (invalidi, maloljetna djeca, starije osobe) nije u suprotnosti s načelima zabrane diskriminacije iz stava 1. ovog člana. Nedostatak ovog zakona je što ne predviđa sankcije u slučaju diskriminacije.

186. Zavod za zapošljavanje BDBiH⁸² stimuliše poslodavce da zapošljavaju nezaposlene osobe sa invaliditetom i članove porodice invalidnih osoba tako što je sredstva za podsticaj za ove osobe uvećao za iznos od 50% od iznosa ciljne grupe kojoj nezaposlena osoba pripada prema stepenu stručne spreme.

187. Osobe sa invaliditetom u BDBiH u radnim sporovima mogu odrediti opunomoćenike koji će ih zastupati, pa i organizacije osoba sa invaliditetom u skladu sa Zakonom o upravnom postupku BDBiH.⁸³

Član 28. Odgovarajući uslovi života i socijalna zaštita

188. Na nivou Bosne i Hercegovine, u oblasti invalidnosti je usvojena POIBiH kao okvirni dokument za ovu oblast. Na osnovu ove Politike urađene su entitetske Strategije za izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom, dok ista još uvijek nije usvojena u Distriktu Brčko.

189. Sistem socijalne zaštite u RS, FBiH I BDBiH su regulisani zakonima o socijalnoj zaštiti⁸⁴, zakonima o dječijoj zaštiti⁸⁵ i porodičnim zakonima⁸⁶.

⁷⁹ „Sl. glasnik Republike Srpske“ broj 40/10

⁸⁰ „Sl. glasnik Brčko distrikta BiH“ br.33/04, 19/07 i 25/08

⁸¹ „Sl. glasnik Brčko distrikta BiH“ br. 19/06, 19/07, i 25/08

⁸² Zakon o zapošljavanju Brčko distrikta BiH („Sl. glasnik BDBiH“ broj: 33/04, 19/07, 25/08), Odluka br.04-356-3/08

⁸³ „Sl. glasnik BDBiH“, broj48/11

190. Osobe sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini imaju jednak pristup u procesu obezbjeđenja hrane, odjeće, smještaja i pristupa vodi na jednakoj osnovi kao i drugi građani. Osobe sa invaliditetom koje žive u gradovima uglavnom imaju na raspolaganju gradske vodovode i kanalizacione sisteme, a na selima se kroz programe nadležnih organa obezbjeđuje pristup vodi.

191. Strategija za unapređenje društvenog položaja lica sa invaliditetom u RS 2010-2015, i kao i Strategija FBiH kroz svoje ciljeve definiše pravce razvoja socijalne sigurnosti za osobe sa invaliditetom od standarda socijalne sigurnosti, finansiranja minimuma socijalne sigurnosti do penziono-invalidskih prava za osobe koje su svoju invalidnost stekle u procesu rada.

192. U RS je u aprilu 2012⁸⁷ godine stupio na snagu novi Zakon o socijalnoj zaštiti koji je donio temeljnu reformu ovoj oblasti, a posebno vezano za osobe sa invaliditetom. Uslovi za novčanu pomoć su ublaženi i ovaj vid pomoći je dostupan svim građanima koji nisu radno sposobni zbog starosti ili invaliditeta. Povećan je novčani cenzus za primanje novčane pomoći što će omogućiti bolji pristup socijalnoj sigurnosti, npr. osoba koja živi u porodici u kojoj su primanja ispod minimuma imaće pristup socijalnoj novčanoj pomoći. Povećani su iznosi za druga prava, kao što je pravo na tuđu njegu i pomoć koja je podijeljena u dvije grupe u odnosu na stepen oštećenja i potrebu, te određen procentualni iznos u odnosu na prosječnu neto platu za proteklu godinu što će omogućiti praćenje životnog standarda na godišnjem nivou. Procjene će se obaviti do kraja 2012. godine, a do tada će svi korisnici dobiti dvostruko veći iznos od dosadašnje za tuđu njegu i pomoć 10% od prosječne neto plate za proteklu godinu, a od 01.01.2013. će prva grupa primati 20% od prosječne plate za proteklu godinu. Uz sva materijalna prava iz oblasti socijalne zaštite osobe sa invaliditetom imaju pravo na zdravstvenu zaštitu.

193. U Zakonu se upotrebljavaju termini koji se odnose na izjednačavanje mogućnosti te je uspostavljena podrška u izjednačavanju mogućnosti djece i omladine sa smetnjama u razvoju, a odnosi se na podršku djeci i omladini u toku školovanja. Uz materijalna prava novim zakonom se regulišu prava na dnevno zbrinjavanje kroz usluge pomoć u kući za stara lica, dnevne centre, personalnu asistenciju, mobilne timove i slično. Pomoć u kući za stara

⁸⁴ Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom („Službene novine FBiH“, br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09), Zakon o socijalnoj zaštiti („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 5/93, 115/96, 110/03 i 33/08), Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko Distrikt BiH („Sl.glasnik BD BiH“ br. 1/03 i 4/04)

⁸⁵ Zakon o dječijoj zaštiti („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 4/02, 17/08 i 1/09), Zakon o dječijoj zaštiti Brčko Distrikt BiH („Sl.glasnik BD BiH“, br. 1/03 i 4/04, 21/05),

⁸⁶ Porodični zakon („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 54/02 i 41/08), Porodični zakon FBiH („Službene novine FBiH“, broj 35/05), Porodični zakon BDBiH („Sl.glasnik BD BiH“, broj 23/07)

⁸⁷ „Sl.Glasnik Republike Srpske“, broj 37/12

lica pružaju Crveni krst, Karitas i Merhamet u većini gradova u Republici Srpskoj, kao i dnevni centri za osobe sa mentalnom retardacijom i kombinovanim smetnjama širom Republike Srpske: Trebinje, Gacko, Foča, Nevesinje, Istočno Sarajevo, Banjaluka, Gradiška, Srbac i drugi, a usluge personalne asistencije do 8 sati dnevno u Banja Luci, Gradišci, Kozarskoj Dubici i drugim.

194. Za osobe u ruralnim sredinama razvijaju se usluge kao naknada za smještaj u porodicu kojom se stimuliše porodica da osoba sa invaliditetom živi u porodičnom okruženju iako ima uslove za smještaj u instituciju. Usluge po zakonu mogu da pružaju korisnička udruženja čime se štiti interes korisnika i obezbjeđuje njihovo direktno učešće. Korisnička udruženja koja pružaju ovaj vid usluga lokalne vlasti stimulišu se na različite načine, ali najviše sa dodjeljivanjem prostora za rad i pružanje usluga.

195. Novi zakon je omogućio da se briga o osobama sa invaliditetom podijeli između porodice, materijalnih davanja koja obezbjeđuje država (entitet 50% i opština 50%) i usluga koje finansira općina.

196. Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju⁸⁸ reguliše pravo na invalidsku penziju, pravo na porodičnu penziju za lica sa invaliditetom i lica koja su invaliditet stekli prije 14 godine života čime je obezbjeđena osnovna egzistencija licima koja nisu sposobna za rad, a za koja u skladu sa Porodičnim zakonom porodica ima obavezu da se brine o njima.

197. Pitanja smještaja se rješavaju na više načina. Prije svega se stimulišu lokalne vlasti i osobe sa invaliditetom da ostaju u svojoj zajednici jer je proces deinstitutionalizacije strateški pristup pitanjima smještaja. Ukoliko im je potrebna adaptacija osobe sa invaliditetom mogu se obratiti službama za socijalni rad koje posreduju u kontaktu sa lokalnim vlastima i nadležnom ministarstvu RS na obezbjeđenju uslova. Korisnici prema predloženim projektima dobijaju sredstva za stvaranje adekvatnih uslova stanovanja, a često se uključuju i volonteri mjesnih zajednica. Strategijom za unapređenje položaja lica sa invaliditetom RS planirano je stambeno obezbjeđenje dodjelom socijalnih stanova. Socijalni stanovi koji su egzistirali prije 1992. godine su nakon građanskog rata uglavnom otkupljeni i prešli su u privatno vlasništvo, a mali broj stanova je ostao. Ti stanovi se i danas koriste za socijalne kategorije, a između njih i osobe sa invaliditetom.

198. U FBiH pojam socijalne zaštite, u smislu Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom, predstavlja organiziranu djelatnost, usmjerenu na osiguranje socijalne sigurnosti građana i njihovih obitelji u stanju socijalne potrebe. Sistem socijalne zaštite u FBiH se temelji na načelima humanizma, solidarnosti i građanskog morala,

⁸⁸ "Službeni glasnik Republike Srpske", broj 134/11

a ostvaruje se otkrivanjem, umanjivanjem ili otklanjanjem posljedica uzroka koji dovode do stanja socijalne potrebe. Korisnici, prava i uslovi njihova ostvarivanja definirani su pomenutim zakonom. U FBiH neposredno pružanje socijalne zaštite odvija se u Federalnom i 10 kantonalnih ministarstava socijalne politike, te kroz 78 lokalnih službi socijalne zaštite (53 centra za socijalni rad i 25 općinskih službi), dva kantonalna centra za socijalni rad, 26 ustanova za zbrinjavanje korisnika socijalne zaštite, te 11 dnevnih centara za dnevno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom.

199. Osnovna prava osoba sa invaliditetom, koja se isplaćuju iz budžeta FBiH (sredstva za isplatu naknada civilnih žrtava rata u FBiH obezbjeđuju se participativno i to 70% iz budžeta FBiH a 30% iz budžeta kantona). Svrha ovog zakonskog rješenja je da osobama sa najtežim invaliditetom (kod neratnih sa 90% i 100% tjelesnog oštećenja, a civilne žrtve rata od 60-100% tjelesnog oštećenja) pruži materijalnu zaštitu i podršku u svrhu izjednačavanja prilika.⁸⁹

200. Pomenutim zakonom u FBiH propisano je pravo na tuđu njegu i pomoć za osobe sa najtežim oblicima invaliditeta, odnosno za osobe kojima je za obavljanje osnovnih životnih potreba potrebna tuđa pomoć. Ovu vrstu prava ostvaruju i civilne žrtve rata i osobe sa neratnim invaliditetom. Pored osnovnih prava za osobe sa invaliditetom i civilne žrtve rata, propisana su i prava na novčanu i drugu materijalnu pomoć koja se ostvaruju na nivou kantona, a u funkciji su socijalne zaštite osoba u stanju socijalne potrebe, gdje su među prvim korisnicima navede OSI i stara lica. Ova odredba definiira nešto povoljnije uvjete za žene u ostvarivanju prava na novčanu pomoć, tj. starosna granica za žene je 60, a muškarce 65 godina. Stambena problematika kao i programi socijalnog stanovanja su u nadležnosti kantonalnih, odnosno općinskih organa vlasti.

Član 29. Učešće u političkom i javnom životu

201. Pravo učešća u izborima je regulisano na nivou BiH Izbornim zakonom BiH⁹⁰. Izborni zakon ne uskraćuje pravo da glasaju ili budu izabrani licima sa invaliditetom. Ne postoji posebno zakonodavstvo koje sprečava lica sa invaliditetom da učestvuju u političkom životu, ali ne postoje ni mjere za poticaj osobama sa invaliditetom za učešće u političkom i javnom životu. Za glasanje je omogućeno licima koja trebaju asistenciju ili dolazak mobilnog tima u kuću, Pravilnikom o načinu provođenja izbora u BiH⁹¹ ove osobe mogu da se prijave i dobiju mogućnost na način koji je njima najprilagođeniji. U toku kampanja prije izbora informacije

⁸⁹ U 2010. godini je iz Budžeta FBiH izdvojeno 150.000.000,00 KM za oko 50000 tzv. neratnih invalida, a 24.824.326,17 KM za 10904 civilnih žrtava rata. U 2011. godini za prava 42198 neratnih invalida izdvojeno je 151.685.784,84 KM, a za prava 10782 civilnih žrtava rata izdvojeno je 34.216.698,07 KM (federalni budžet 24.222.971,90, kantonalni budžeti 9.993.726,17 KM).

⁹⁰ „Sl. Glasnik BiH“, broj 20/02

⁹¹ „Službeni glasnik BiH“, broj 37/10

su obezbjeđene za sve građane putem elektronskih medija, gestovnog tumača, štampanih medija i slično.

202. Strategije za unapređenje društvenog položaja lica sa invaliditetom FBiH i RS identifikovale su potrebu da se omogući aktivno učestvovanje u radu političkih partija, političkom životu i procesima odlučivanja na svim nivoima. Posebno se potiču organizacije osoba sa invaliditetom da učestvuju u javnim raspravama za dokumenta koja su od važnosti za sve građane.

203. Organizacije osoba sa invaliditetom u BiH organizovane su kroz Zakon o udruženjima i fondacijama. Ovaj zakon postoji na entitetskom i državnom nivou. Ne postoji registar Udruženja osoba sa invaliditetom na nivou RS ili BiH, ali je identifikovano osam saveza koji su dobili status od javnog interesa za RS, a samim tim dobijaju sredstva za finansiranje rada u skladu sa Pravilnikom o kriterijumima i postupku za dodjelu novčane pomoći udruženjima od javnog interesa, ostalim udruženjima i fondacijama. Većina Udruženja koja nisu od javnog interesa dobijaju manju podršku na godišnjem nivou.

204. Udruženja i savezi čije je područje djelovanja FBiH ili kanton organiziraju se skladno federalnom zakonu⁹². Također je predviđeno da nadležni organi Federacije i kantonalni organi u utvrđivanju politike za ostvarivanje programa socijalne zaštite ostvaruju saradnju sa udruženjima osoba sa invaliditetom. Većina organizacija osoba sa invaliditetom udružena je u saveze i to: općinske organizacije u kantonalne saveze, kantonalni savezi i udruženja u federalne saveze, a neke osobe sa invaliditetom su uspjele formirati i krovne organizacije na nivou Bosne i Hercegovine. Također, dio krovnih organizacija, po vrsti invalidnosti, učlanjene su u balkanske, europske i svjetske asocijacije.

205. U radu saveza postoje određeni oblici zajedničkog djelovanja, tako da je 9 saveza osnovalo združeno, neformalno tijelo - Koordinacioni odbor saveza invalidskih udruženja RS, putem kojeg zajednički iniciraju rješavanje vrlo složenih problema i položaja osoba sa invaliditetom. U FBiH osam organizacija je formiralo „Vijeće organizacija sa invaliditetom u FBiH“. Pokret osoba sa invaliditetom u BDBiH nema formalno tijelo u koje su udruženi što značajno slabi njihovu poziciju pregovarača u donošenju odluka i njihovoj implementaciji u praksi. Nažalost, ne postoji koordinacija svih organizacija na nivou BiH.

Član 30. Učešće u kulturnom životu, rekreaciji, aktivnosti u slobodno vrijeme i sport

206. VMFBiH, na prijedlog MCPBiH, dodjelilo je grantove Savezu gluhih i nagluhih BiH – Mostar, za program Znakovni/gestovni jezik u BiH - Kultura gluhih - afirmacija

⁹² Zakon o udruženjima i fondacijama FBiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 45/02).

znakovnog jezika, te Udruzi gluhih i nagluhih osoba "SLUH" te, Mostar za program Znakovni jezik u Hercegovini⁹³.

207. Osobe sa invaliditetom u BiH su prepoznate u sportskim aktivnostima na svim nivoima vlasti. To se najbolje vidi u činjenici da se u svim izborima sportiste godine pojavljuju i sportisti sa invaliditetom. Osim toga značajno je napomenuti da BiH ima Paraolimpijski komitet, Specijalnu olimpijadu BiH i druge oblike sportskog organizovanja osoba sa invaliditetom. Izmjenama i dopunama Zakona o sportu BiH iz 2009. godine su definisani oblici organizovanja i uspostavljanje paraolimpijskog komiteta.

208. Specijalna olimpijada u Bosni i Hercegovini, svoje aktivnosti ima na cijelom području Bosne i Hercegovine. Osnovana je 06.06.2006. godine na Osnivačkoj skupštini koja je održana u Sarajevu u prostorijama Fakulteta za sport, kojoj su prisustvovali predstavnici klubova Bosanske specijalne olimpijade iz FBiH i RS, kao i predstavnici Saveza organizacija za podršku osobama sa intelektualnim teškoćama iz oba entiteta (SUMERO i MeNeRaLi RS). Svake godine se održavaju takmičenja na državnom nivou i to u: malom nogometu, atletici, košarci, plivanju, stonom tenisu, boćanju i skijanju.

209. Najzastupljeniji sportovi su sjedeća košarka i sjedeća odbojka u kojima predstavnici BiH bilježe evropske i svjetske rezultate. Na posljednjoj paraolimpijadi BiH je učestvovala sa timom sjedeće odbojke i jednim atletičarem sa kojima su osvojili prvo mjesto-zlatnu medalju.

210. Zakon o sportu Bosne i Hercegovine⁹⁴ naglasio je: „Javni interes i ciljevi Bosne i Hercegovine u sportu su: razvijanje svijesti građana, posebno mladih i invalidnih osoba o sportu i njegovim vrijednostima i poticanje i afirmacija sporta i njegovih vrijednosti kao dijela kulture i ukupnih materijalnih i duhovnih vrijednosti društva“. Članove savjeta za sport Bosne i Hercegovine predlaže i Paraolimpijski komitet BiH.

211. Ministarstvo porodice, omladine i sporta RS također u okviru finansiranja sportskih organizacija ima predviđen grant za finansiranje sportskih organizacija osoba sa invaliditetom (finansiranje organizacije takmičenja, seminara, nabavke sportske opreme i dr.) u iznosu od 170.000 KM. Ministarstvo također finansijski podržava formiranje novih sportskih organizacija u različitim granama sporta (sjedeća odbojka, košarka u kolicima, šah za invalide, plivački invalidski klubovi, atletski klubovi za osobe sa invaliditetom, streljaštvo za osobe sa invaliditetom, sportovi za djecu s mentalnim poteškoćama i dr.)⁹⁵

212. Podršku učešću djece sa invaliditetom daje Javni fond dječije zaštite RS koji deset godina implementira program socijalizacije djece „Kumbor“ kojim se finansira ljetovanje na

⁹³ Odluka o dodjeli grant podrške neprofitnim organizacijama i pojedincima za 2010. godinu, „Službeni glasnik BiH“, broj 55/10.

⁹⁴ „Službeni glasnik BiH“ br:27/08 i 102/09

⁹⁵ Član 2. stav 1. tačka g) Pravilnika o uslovima i kriterijumima za finansiranje nosilaca razvoja sprota Republike Srpske

moru za djecu iz socijalnih kategorija. Svake godine u ovom programu učestvuje prosječno 20% djece sa posebnim potrebama koja se uključuju po inkluzivnom programu u grupe sa ostalom djecom. U toku programa djeca stiču iskustva u socijalnim vještinama sportu, kulturi. Aktivnosti u oblasti kulture su regulisane entitetskim zakonima. Slične aktivnosti pomoći i podrške organiziraju se za djecu u FBiH i BDBiH.

213. U Banja Luci je osnovana biblioteka za slijepa lica koja se nalazi u mreži biblioteka RS i finansira se iz entitetskih sredstava kao i druge biblioteke. U Sarajevu postoji Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH još od 1972. godine, s tim da su nadležni organi Kantona Sarajevo od 2001. godine odlučili da se finansiranje sedam državnih institucija, među kojima je i pomenuta biblioteka prenese, na državni nivo, i od tada je status ove ustanove upitan, finansiranje neriješeno, nedovoljno i sporadično.

214. Treba pomenuti različite kulturne aktivnosti posebno *Sarajevo film festival* koji u okviru selekcije dokumentarnih filmova promovira dokumentarne filmske sadržaje koji uključuju i ljudska prava, te posebno i teme koje obrađuju osobe sa invaliditetom. Startegija razvoja kulture RS 2010-2015. opredijelila se za uključivanje manjina i osjetljivih grupa (osoba sa posebnim potrebama, ravnopravnost spolova, povratnike i raseljena lica, siromašne). U RS je prisutno uključivanje osoba sa invaliditetom u sve vidove kulture i Ministarstvo prosvjete i kulture RS se angažuje na podržavanju aktivnosti: slikarske kolonije, pozorišne predstave, muzejske izložbe, razvoja kulturnog nasljeđa. Prvi međunarodni filmski festival na temu invalidnosti održan je 2011. godine u Banja Luci uz podršku UNICEF-a, Vlade Finske i Grada Banja Luke.

C. DIO IZVJEŠTAJA VEZAN UZ SPECIFIČNU SITUACIJU U KOJOJ SE NALAZE DJEČACI, DJEVOJČICE SA TEŠKOĆAMA U RAZVOJU I ŽENE S INVALIDITETOM

Član 6. Žene sa invaliditetom

215. Ravnopravnost spolova je sastavni dio pravnog sistema BiH. Na osnovu ovog standarda sve žene s invaliditetom uživaju jednaka prava na ravnopravnoj osnovi. Prema Zakonu o ravnopravnosti spolova BiH⁹⁶ osobe muškog i ženskog spola su ravnopravne u svim oblastima društva, uključujući, ali ne i ograničavajući se na oblasti obrazovanja, ekonomije,

⁹⁶Zakon o ravnopravnosti spolova BiH prečišćeni tekst („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj 32/10),

zapošljavanja i rada, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje. Ovaj Zakon se bazira na zabranu diskriminacije na osnovu spola, te kao takav štiti, od diskriminacije na osnovu spola neovisno od prilika u kojima se osobe nalaze i od pripadnosti bilo kojoj od ranjivih grupa.

216. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini izmijenjen je i dopunjen 2009. godine i to na način da se daje nešto šira definicija i određenje pojma diskriminacija na osnovu spola, u koju prema izričitoj zakonskoj odredbi sada spadaju i uznemiravanje, poticanje na diskriminaciju i nasilje na osnovu spola. Ranije je Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini poznavao samo direktnu i indirektnu diskriminaciju na osnovu spola, načelno zabranjujući, kako diskriminaciju na osnovu spola, tako i diskriminaciju na osnovu spolne orijentacije. Izričita je i zakonska odredba da se diskriminacijom na osnovu spola ne smatra norma, kriterij ili praksa koju je moguće opravdati postizanjem zakonitog cilja, srazmjernog poduzetim nužnim i opravdanim mjerama, kao ni donošenje i provođenje privremenih posebnih mjera s ciljem otklanjanja postojećih neravnopravnosti, unapređivanja jednakosti i zaštite ravnopravnosti spolova. Na taj način je Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH usaglašen u značajnoj mjeri sa članom 4. Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena.

217. Gender centar FBiH u svom Izvještaju⁹⁷ navodi da Zakon o zabrani diskriminacije, na jedan sistematski način, na nivou cijele Bosne i Hercegovine, regulira pitanje diskriminacije i predviđa mehanizam zaštite od diskriminacije koji je već spomenut u kontekstu razmatranja izmjena i dopuna Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH. U smislu ovog Zakona, diskriminacijom se smatra svako različito postupanje uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti zasnovano na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojoj osobi ili grupi osoba na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojoj osobi onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima javnog života. I ovaj Zakon poznaje direktnu i indirektnu diskriminaciju, kao i ostale oblike diskriminacije, među kojima su uznemiravanje, spolno uznemiravanje, mobing, segregacija, izdavanje naloga drugima za vršenje diskriminacije, pomaganje drugima prilikom diskriminacije i podsticanje na diskriminaciju.

⁹⁷ Kombinirani četvrti i peti izvještaj o primjeni UN Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena za Federaciju BiH

218. Važno je napomenuti da se Zakon o zabrani diskriminacije primjenjuje na postupanje svih javnih organa na nivou države, entiteta, kantona i Distrikta Brčko BiH, općinskih institucija i organa, te pravnih osoba s javnim ovlaštenjima, kao i na postupanje svih pravnih i fizičkih osoba u određenim oblastima (rad i zapošljavanje, obrazovanje, nauka, sport, socijalna zaštita, pravosuđe i uprava itd.). S tim u vezi, u Zakonu se navodi da se zabrana diskriminacije primjenjuje na sve javne organe kao i na sve fizičke ili pravne osobe, i u javnom i u privatnom sektoru, u svim oblastima, a naročito: zaposlenja, članstva u profesionalnim organizacijama, obrazovanja, obuke, stanovanja, zdravstva, socijalne zaštite, dobara i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima, te obavljanja privrednih aktivnosti i javnih usluga.

219. Iako na zakonodavnom nivou ne postoji rodna nejednakost žena i djevojčica s invaliditetom, u društvenom životu prisutna je njihova nejednakost koja proističe iz uvriježenih tradicionalnih stavova.

220. Gender akcionim planom BiH⁹⁸ identifikovane su posebne potrebe žena i djevojčica sa invaliditetom. U dijelu koji se odnosi na Socijalnu inkluziju identifikovano je nekoliko aktivnosti: zaštita žena civilnih žrtava rata u sferi socijalne, zdravstvene zaštite, smještaja i ostalih prava, iniciranje izrade politika za osobe sa invaliditetom, podržavanje strategije koja bi osigurala primjenu socijalnih inkluzivnih programa; u okviru cilja Zdravlje prevencija i zaštita, te razvijanje gendera senzitivne strategije za pružanje zdravstvene zaštite osobama sa različitim stepenima i oblicima invalidnosti.

Član 7. Djeca sa teškoćama u razvoju

221. U BiH nema razlike između ostvarivanja prava s obzirom na spol djeteta. Djeca s teškoćama u razvoju smatraju se nositeljima prava na ravnopravnoj osnovi sa ostalom djecom.

Prema podacima Statističkog biltena⁹⁹ u 2010. godini u centrima za socijalni rad je registrovano **13948** maloljetnih lica sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju. (7631 muškarac i 6317 žena), statistika dalje razmatra po grupama u odnosu na vrstu oštećenja: oštećenje vida 839 (m 436 i ž 403), oštećenje sluha 797 (m 401 i ž 403), poremećaj u glasu i govoru 925 (m 463 i ž 462), djeca sa fizičkim invaliditetom 2244 (m 1137 i ž 1107), mentalno zaostali 4799 (m 2716 i ž 2083), kombinovane smetnje 3421 (m 1859 tj ž 1562), djeca sa

⁹⁸ Gender akcioni plan BiH, (2007) Ministarstvo za ljudska prava BiH i Agencija za ravnopravnost spolova BiH

⁹⁹ Statistički bilten socijalne zaštite za 2005-2010. godinu. Agencija za statistiku BiH, decembar 2011. strana 20

poremećajem ličnosti 923 (m 619 i ž 30). Iz podataka je vidljivo da je veći broj dječaka sa invaliditetom.

222. Potreba posebne zaštite za djecu sa teškoćama u razvoju u FBiH prepoznata je u Zakonu o osnovama socijalne zaštite, civilnih žrtava rata i porodica sa djecom FBiH¹⁰⁰. Ovim Zakonom, korisnici socijalne zaštite su lica koja se nalaze u stanju socijalne potrebe i to: djeca bez roditeljskog staranja, odgojno zanemarena djeca, odgojno zapuštena djeca, djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, osobe sa invaliditetom i osoba ometena u fizičkom ili psihičkom razvoju, materijalno neosigurana i za rad nesposobne osobe, stare osobe bez porodičnog staranja, osobe sa društveno negativnim ponašanjem, osobe i porodice u stanju socijalne potrebe, kojima je usljed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite. Osobe sa invaliditetom i osobe u fizičkom i psihičkom razvoju, u smislu navedenog zakona, su djeca i odrasle osobe, koje su: slijepe i slabovidne, gluhe i nagluhe, sa poremećajima u govoru i glasu, sa tjelesnim oštećenjima i trajnim smetnjama u fizičkom razvoju, sa smetnjama u psihičkom razvoju (lakog, umjerenog, težeg i teškog stepena), sa kombiniranim smetnjama (višestruko ometena u razvoju). Prava iz socijalne zaštite, u smislu Zakona su: novčana i druga materijalna pomoć, osposobljavanje za život i rad, smještaj u drugu porodicu, smještaj u ustanovu socijalne zaštite, kućna njega i pomoć u kući i usluge socijalnog i drugog stručnog rada. Propisima kantona utvrđuju se iznosi novčanih i drugih davanja, uslovi i postupak za sticanje tih prava i njihovo korištenje. Propisom kantona mogu se utvrditi i druga prava iz socijalne zaštite u skladu s programima razvoja socijalne zaštite i njegovim mogućnostima. Osobama i porodicama u stanju socijalne potrebe, koji ispunjavaju uslove za sticanje i korištenje prava iz socijalne zaštite, osiguravaju se na teret sredstava socijalne zaštite i određeni oblici zdravstvene zaštite i zadovoljavanje stambenih i drugih potreba u skladu sa zakonom.

223. Djeca ometena u psihofizičkom razvoju i odrasle osobe sa umanjenim psihofizičkim sposobnostima bez obzira na uzrok nastanka invalidnosti odnosno radne sposobnosti, ako to pravo ne mogu ostvariti po nekom drugom osnovu, a koja se prema psihofizičkim sposobnostima i godinama života mogu osposobiti za rad, imaju pravo na osposobljavanje za život i rad. Djeca s teškoćama u razvoju također imaju pravo na doplatak za djecu u dužem trajanju od djece bez teškoća u razvoju, najduže do 27. godine života.

224. Djeca s teškoćama u razvoju prema Zakonu FBiH imaju sljedeća prava: pravo na doplatak za pomoć i njegu; pravo na ličnu invalidninu; pravo na brigu izvan vlastite porodice (koje se ostvaruje kao stalni, sedmični ili privremeni smještaj, cjelodnevni, poludnevni ili

¹⁰⁰ „Službene novine Federacije BiH“, br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09

povremeni boravak i organizirano stanovanje); pravo na zaštitu izvan vlastite porodice u obliku pomoći pri uključivanju u programe redovnih predškolskih ili školskih ustanova te pravo na status roditelja njegovatelja. Za ostvarivanje prava u sistemu socijalne zaštite u prvom stepenu nadležni su centri za socijalni rad prema mjestu stanovanja korisnika.

225. U oblasti socijalne zaštite imamo pozitivnu diskriminaciju, tako da djeca sa invaliditetom imaju liberalnije uvjete za ostvarivanje prava i veći obim prava od djece bez invaliditeta. U RS položaj djece je regulisan Zakonom o dječijoj zaštiti RS koji uređuje niz prava za djecu sa invaliditetom. Prava se realizuju u centrima za socijalni rad a o njihovom izvršenju se stara Javni fond dječije zaštite RS. Za djecu sa invaliditetom roditelji ostvaruju dodatak za djecu bez obzira na to koja su po redu rođenja. Ukoliko roditelji imaju invaliditet i neophodna im je tuđa njega i pomoć, mogu ostvariti dodatak na djecu bez obzira na red rođenja djeteta i njegovo zdravstveno stanje. U oba slučaja se ne uzima u obzir imovinsko stanje roditelja. Po istom Zakonu se omogućuje roditeljima da u slučajevima kada je djeci neophodan veći stepen njege realizuju pravo na pola radnog vremena, a drugi dio isplaćuje Fond dječije zaštite RS. Posebno važni programi za djecu Fonda dječije zaštite RS su: socijalizacija djece na ljetovanju u kampu Kumbor u Crnoj Gori i rana detekcija djece sa posebnim potrebama. Na ljetovanje je upućeno 13300 djece za 10 godina programa od toga je 20% djece sa posebnim potrebama¹⁰¹ tj. 2500. Program rane detekcije djece sa posebnim potrebama je trajao više godina sa ciljem da se obuhvati što veći broj djece koja nisu registrovana u centrima za socijalni rad, a imaju posebne potrebe. Projektom je evidentirano 1367 djece najčešće uzrasta od 10 do 14 godina. Od ukupnog broja djece uključene u projekat 397 djece je prvi put otkriveno.¹⁰²

D. DIO IZVJEŠTAJA VEZAN UZ POSEBNE OBAVEZE

Član 31. Statistika i prikupljanje podataka

226. Nema sistemskog pristupa vođenju evidencije o osobama sa invaliditetom.¹⁰³ Evidencije su u skladu sa uzrocima raspoređene u tri sistema u svakom entitetu u Distriktu Brčko, a kriteriji za evidencije nisu usklađeni tako da podaci nisu uporedivi. Kako navodi SSU¹⁰⁴ pravi izazov predstavlja realno utvrđivanje podataka o osobama sa invaliditetom u bazama podataka institucija i organizacija koje se bave pitanjima osoba sa invaliditetom, kao i

¹⁰¹ Brošura Prvih 10 godina socijalizacije „Na dlanu“ Javni fond dječije zaštite RS 2012.

¹⁰² Podaci Javnog fonda dječije zaštite RS

¹⁰³ Specijalnom izvještaju o pravima osoba sa invaliditetom, Institucija Ombudusmana za ljudska prava BiH, novembar 2010. str.40

¹⁰⁴ Strategija socijalnog uključivanja BiH

njihova uporedba između entiteta. Kao prvo, u BiH je zbog neusklađene baze podataka teško procijeniti ukupan broj osoba sa invaliditetom.

227. Ipak Podatke o broju osoba sa invaliditetom možemo dobiti na osnovu izvještaja Agencije za statistiku u oblasti socijalne zaštite:

Prema podacima Statističkog biltena¹⁰⁵ u 2010. godini u centrima za socijalni rad je registrovano **13948** maloljetnih osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju. (7631 muškarac i 6317 žena), a statistika dalje razmatra podatke po grupama u odnosu na vrstu oštećenja. Posebno su registrovane psihički bolesne osobe 447 osoba od čega je 242 muškarca i 205 žena). Punoljetne osobe prema istom izvoru je **40058**¹⁰⁶ (muškaraca 20604 i žena 19454), psihički bolesne osobe **6497** (3291 muškarac i 3206 žena). Znači ukupan broj osoba sa invaliditetom u sistemu socijalne zaštite je **60950** osoba. Prema istom izvoru pravo na pomoć i njegu drugih osoba koristi 29380 odraslih i 3108 djece.

228. Prema dostupnim informacijama Agencija za statistiku BiH je pripremila set od 5 pitanja prema EUROSTAT-ovim uputstvima za evidenciju osoba sa invaliditetom, što će se primjeniti pri popisu u 2013. godini i što treba dati prve relevantne podatke.

229. U skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti RS usvojen je i Pravilnik o vođenju jedinstvene matične evidencije i dokumentacije korisnika prava, oblika, mjera i usluga socijalne zaštite što je nadležnost ministarstva za poslove socijalne zaštite, a u sklopu Informacionog sistema RS. Jedinstvena baza podataka o djeci sa smetnjama u razvoju na području RS vodi se u Javnom Fondu za dječiju zaštitu RS kome svi centri za socijalni rad i službe socijalne i dječije zaštite dostavljaju podatke.

230. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike vodi osnovne podatke o pružanju novčanih naknada za osobe sa invaliditetom u FBiH. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike ukazuje na činjenicu da je broj osoba sa invaliditetom značajno veći u FBiH u odnosu na RS zbog posljedice primjene izmjena Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom u dijelu koji se odnosi na prava osoba sa invaliditetom. Primjenom ovog zakona u FBiH broj osoba sa invaliditetom se povećao u pogledu ranijih evidencija, što je posljedica blažih zakonskih odredbi koje su omogućile uvođenje u pravo starih osoba i hroničnih bolesnika. U procesu je izrada novog zakonskog rješenja u FBiH koje bi trebalo postaviti bolje mehanizme kontrole i precizirati uslove korištenja prava.

¹⁰⁵ Statistički bilten socijalne zaštite za 2005-2010. godinu. Agencija za statistiku BiH, decembar 2011. strana 20

¹⁰⁶ Isto. Str.28.

Član 32. Međunarodna saradnja

231. VOIBiH je u okviru svog mandata zaduženo i za međunarodnu saradnju i koordinaciju. MLJPI I MCPBiH su državna ministarstva koja, svako u odnosu na svoj mandat, također sudjeluju u međunarodnoj saradnji. Organizacije za osobe sa invaliditetom također u okviru svojih kontakata sarađuju sa međunarodnim asocijacijama i organizacijama. Nadležna ministarstva iz FBiH imaju iskustva u saradnji sa drugim organizacijama i institucijama kao što je suradnja sa Atašecom za socijalna pitanja ambasade Republike Austrije i organizovanje niza međunarodnih konferencija na teme rana intervencija, prekvalifikacija i zapošljavanja osoba sa invaliditetom i uključivanje osoba sa intelektualnim teškoćama u lokalnu zajednicu. Treba pomenuti i primjer iz RS potpisivanja Memoranduma o suradnji između organizacije Mental Health Initiative. Ovaj projekt će doprinjeti poštivanju ljudskih prava s posebnim naglaskom na pravo na život u lokalnoj zajednici, zapošljavanje novih kadrova i transformaciju zastarjelog, getoizirajućeg načina zbrinjavanja osoba sa intelektualnim teškoćama.

Član 33. Nacionalna primjena i praćenje

232. Nacionalna primjena i praćenje UN Konvencije POI na nivou Bosne i Hercegovine je obezbjeđeno imenovanjem Vijeća za osobe sa invaliditetom BiH.¹⁰⁷ Nadležnosti i djelokrug rada VOIBiH uključuje:

- a) promocija ljudskih prava osoba sa invaliditetom, iniciranje i aktivno učešće u izradi i donošenju, te kasnije vršenje monitoringa realizacije strateških akcionih, planskih, zakonskih i podzakonskih dokumenata koji se odnose na realizaciju politika u oblasti invalidnosti;
- b) ostvarivanje saradnje sa međunarodnim vladinim i nevladinim organizacijama, učešće u izradi akcionih planova i drugih dokumenata čiji je cilj poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom, te iniciranje projekata podrške svim drugim udruženjima osoba sa invaliditetom i realizacija svih drugih aktivnosti kojima se promovira i poboljšava položaj osoba sa invaliditetom u skladu sa UN Konvencijom POI i Opcionim protokolom;
- c) koordinacija aktivnosti između nadležnih organa i institucija u Bosni i Hercegovini;
- d) priprema izvještaja, analiza, preporuka i mišljenja u vezi sa konkretnim mjerama i mogućim rješenjima za zaštitu prava i interesa osoba sa invaliditetom koje donose ili provode nadležni organi, institucije i službe u Bosni i Hercegovini;

¹⁰⁷ Odluka o formiranju vjeća za osobe sa invaliditetom BiH, Vijeće ministara 19.10.2010.

- e)učesće u pripremi izvještaja u skladu sa članom 33. UN Konvencije POI;
- f)davanje preporuka, sugestija i mišljenja na zakonske i podzakonske akte i projekte koji se odnose na prava osoba sa invaliditetom, a koje usvaja ;
- g)uspostavljanje redovne saradnje sa drugim interesornim tijelima u VMFBiH koja provode aktivnosti vezane za zaštitu prava osoba sa invaliditetom.

233. Istom odlukom je definisano da VOIBiH podnosi izvještaj VMFBiH najmanje jednom godišnje. Obzirom da je VMFBiH radilo u tehničkom mandatu do sada nije sačinjen ni jedan izvještaj.

234. Na nivou entiteta praćenje će se obavljati kroz praćenje implementacija strategija za osobe sa invaliditetom koje je planirano na godišnjem nivou. Planirano je da se odvija kroz: praćenje realizacije pojedinih aktivnosti proizašlih iz ciljeva Strategije, praćenje realizacije budžeta nadležnih institucija, ustanova i tijela prema aktivnostima proizašlim iz Strategije, praćenje promjene stanja u oblastima društvenog djelovanja fokusirano na efekte proizašle iz Strategije, praćenje nivoa zadovoljstva korisničke populacije i nivoa senzibilnosti dijelova sistema i opšte javnosti efektima provođenja Strategije.

E. PRILOZI

1. Politika u oblasti invalidnosti BiH
2. Specijalni izvještaj o pravima osoba sa invaliditetom – Ombudsmen BiH
3. Socijalna zaštita 2005 - 2010 – Agencija za statistiku BiH
4. Socijalna zaštita/skrb u Federaciji Bosne i Hercegovine 2011 – Statistički bilten Federalnog zavoda za statistiku
5. Statistički godišnjak RS 2011 - Republički zavod za statistiku
6. Socijalna zaštita – korisnici, oblici, mjere, usluge i ustanove br. 10 – Statistički bilten republičkog zavoda za statistiku